

491.82

N 241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК
STACKS
007 82 1966

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIV, св. 2—3

БЕОГРАД, 1964.

САДРЖАЈ

	Страна
1) Љубомир Поповић: Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Караџића — — — — — — — — — —	73
2) И. Грицкат: Покушаји стварања српске научне терми- нологије средином прошлог века — — — — — — — — — —	130
3) Илија Павићевић: Неколико ријечи о геолошкој терминологији — — — — — — — — — —	141
4) М. Стевановић: Радио-телевизија и језик — — — — — — — — — —	150
5) Р. Бошковић: Око суфикса <i>ичаст</i> (<i>ичаст</i>) — — — — — — — — — —	156
6) Р. Бошковић: Око два стиха из Горскога вијенца — — — — — — — — — —	159
7) А. Пецо: <i>Пличина</i> и <i>плићина</i> — — — — — — — — — —	162
8) Д. Барјактаровић: <i>Гриња</i> — — — — — — — — — —	166
9) Милоје Р. Николић: Прилози проучавању живота и рада Александра Белића — — — — — — — — — —	169
10) <i>Језичке поуке</i> — — — — — — — — — —	189

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НАШ ЈЕЗИК

Књига XIV

Нова серија

Св. 2—3

ПАДЕЖНА СИНОНИМИКА У ЈЕЗИКУ ВУКА СТЕФ. КАРАЏИЋА

УВОД

1. — Падежни синоними

а. — *Падежна синонимика* је укупност падежних синонима у једном језику, дијалекту или говору појединца.

Падежни синоними су падежне синтагме са детерминативним деловима различитог склопа које се у извесном језику, дијалекту или говору појединца наизменично употребљавају за описивање истог реалног садржаја.¹

По блискости својих значења падежни синоними се могу поделити на две групе: на падежне синтагме потпуне и на падежне синтагме непотпуне синонимности.

б. — Прву групу чине падежне синтагме различите конструкције које на истоветан начин описују исти реални садржај. Ови синоними се, дакле, разликују по конструкцији, а значење им је једнако (нпр. бојати се некога : бојати се од некога).

Из ове подударности значења проистиче могућност замене једног зависног члана синтагме другим, а да се при

---

¹ Приликом испитавања падежне синонимике падежи се не смеју посматрати одвојено од речи које допуњавају или одређују, јер не само што се значење издвојеног падежа не може са сигурношћу одредити него се понекад, због синкретизма облика, не може ни утврдити који је то падеж. Сем тога, фонд речи које се употребљавају како у зависним, тако и у управним деловима падежних синтагми — значајан је за груписање падежних синонима. Зато се овде под падежном синтагмом неће подразумевати само падежна или предлошко падежна конструкција, него и реч од које она зависи. — Ово наглашава и А. Ј. Шумилина, *К вопросу о синтаксической синонимике, Исследования по лексикологии и грамматике русского языка*, Москва, 1961, стр. 280.

том значење целе синтагме не промени. То, међутим, не значи да се стилске вредности синонима увек подударарају. Синоними се, наиме, могу разликовати по својој изразитости у датом значењу. Затим, у књижевном језику неки од синонима, постепеним територијалним или хронолошким огреничавањем употребе, може добити дијалекатску односно архичну боју. Понекада се синоними разликују и по својој правилности, јер се један од њих може сматрати неправилним. Синоними се обично не употребљавају подједнако често, те ако је разлика у учесталости велика, само се чешћи синоними могу сматрати карактеристичним за стил писца (говорника).

Падежне синтагме потпуне синонимности постају на више начина, нпр. губљењем семантичке разлике између синтагми сличног значења, проширавањем семантичког поља неке синтагме, јављањем нових предлога, уношењем предлога из дијалеката или сродних језика.

в. — Падежне синтагме непотпуне синонимности јесу падежне синтагме различите конструкције којима се описује исти реални садржај доживљен на неподударне, али сличне начине. — Један пример:

Не само кад иоле какав Турски поглавица или зликовац иде *сокаком*, раја мора да устаје на ноге; него и најгорему Турчину раја мора с пута сврнути, макар у блиато до кољена (Д, 1827, стр. 88).

Овђе кад се иде *по сокаку*, још човек мора чувати, да уши не отпадне од зиме (ВП, I, стр. 171).

Да моју жену посаде на њега [= магарца] наопако, пак да је онако воде *кроз све сокаке* ... (Д, 1827, стр. 132).

Синтагмом *глагол + инструментал* просто се показује да се кретање врши на простору означеном зависним падежом. Синтагмом *глагол + по + локатив* је „прецизиран начин на који се прелази место при кретању (захватањем различитих тачака, пружањем у разним правцима, кретањем у разним правцима,² што код инструментала (просекутива) није случај. За разлику од две предходне синтагме, где се сокак доживљава скорс. твдодимензионално — као извесна равна, у трећем примеру овај појам се доживљава као

² Милка Ивић, *О предлогу по у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XIX (1951—1952), стр. 178.

тродимензионалан, те глагол + кроз + акузатив значи да се кретање врши у извесне врсте унутрашњости тога појма.

Ниједна од ових синтагми није случајно употребљена. У првом примеру било је довољно само означити место кретања, зато што је тежиште излагања на другом делу сложене реченице, тј. на понижењима којима је изложена раја. У другом примеру истиче се протезање кретања да би се створила изразитија слика о околностима у којима се врши радња главне реченице, јер су те околности од битног значаја за радњу. Разумљиво је што је у прва два случаја сокак био доживљен више као нека раван, пошто је Вуку ту било на уму оно што се дешава на самој уличној калдрми; у трећој реченици, међутим, у Вуковој свести постојала је јасна представа о кућама (које улици дају трећу димензију), јер презир и подруживање који би пратили радњу — највише би долазили са прозора тих кућа. Према томе, сваки од ових синонима, поред извесне разлике у значењу, има и посебан стилски значај.

Види се, дакле, да се падежне синтагме непотпуне синонимности односе на исти реални садржај, али је он код сваког синонима сагледан на друкчији начин. Но, ти начини нису у супротности један с другим, већ су међусобно сагласни; наиме, суштинско значење, које потиче од везаности за исти реални садржај, код свих синонима је једнако, те је сваки од њих довољан да представи тај садржај, и то тако да се саговорничково сазнање о њему не разликује битно од сазнања добијеног помоћу другог синонима. Узети у целини, чланови једне везе падежних синтагми непотпуне синонимности пружају слику могућих доживљавања датог реалног садржаја.

Ова категорија падежних синонима заснива се, дакле, на могућности да се код извесних реалних садржаја веза њихових делова доживи на неколико начина. Стога, док падежне синтагме потпуне синонимности представљају чисто лингвистичку категорију, за падежне синтагме непотпуне синонимности битан је психолошки момент, који се остварује у границама језичких могућности.

На овакву синонимност скренуо је пажњу Данило Вушовић у чланку „Да ли задовољан с чим или задовољан чим.“³ Он је констатовао да напоредна употреба конструкције с + инструментал и самог инструментала потиче од членице да „човек или има, на неки начин, оно чим је, од

³ Наш језик, год. III (1934—1935), св. 5, стр. 147—149.

чега је задовољан или задовољство од нечега добија, при-ма“.⁴ И додаје мало даље: „Значи, дакле, да у свима тим примерима са предлогом с (са) и у примерима без тог предлога имамо стварно исто значење само је у њима различно психолошко посматрање“.⁵

г. — О судбини падежних синонима може се рећи оно што је проф. Михаило Стевановић констатовао за синтаксичке синониме уопште: „Потпуна синтаксичка синонимност, како смо већ рекли, претпоставља апсолутну еквивалентност синтаксичке вредности датих синонима. Такав њен карактер — и на то смо такође указали, сигурније води потискивању једног синонима од другог. Непотпуна значењска подударност њихова, међутим, обезбеђује напоредно постојање синонима, и њихове проучаваоце обавезује на тражење више непознатих у њима, на утврђивање да ли су у питању синоними за одређени језик у целини, или је један синонимски облик више за једно, а други за друго подручје истог језика и да ли се њихова значења временски поклапају; да ли један синонимски облик сам за себе, или тек уз каква допунска средства, по значењу одговара другоме, где престају синтаксички моменти у њиховој језичкој вредности, а одакле почињу стилски итд.“⁶

д. — Синонимност често постоји и међу синтагмама са простим предлозима и синтагмама са предлозима састављеним од простог предлога, као другог дела, и од још једног предлога.

Ове „породице“ предлога могу се поделити на три групе:

Прву групу чине случајеви код којих се сложени предлози слажу са истим падежом као и прости предлог; тај падеж је у свим случајевима генитив (нпр. *врх*, *поврх*, *уврх* + Г).

Другу групу представљају предлози *међу*, *над*, *под*, *пред* и *за*, који се слажу са акузативом и инструменталом, и њихове сложенице *између*, *изнад*, *испод*, *испред* и *иза*, које стоје са генитивом.

У трећу групу спада само једна „породица“: то је предлог *према*, који се употребљава са генитивом, дативом и локативом, и сложеница *спрема* — са генитивом. Ова група се донекле издваја из ове области падежних синтагми, јер

⁴ Наш језик, год. III (1934—1935), стр. 149.

⁵ Исто, стр. 149;

⁶ Синтаксичка синонимика, Књижевност и језик, год. X (1963), бр. 2 стр. 89—90.

овде нису синонимне само синтагме са простим и сложеним предлогом, већ и саме синтагме са простим предлогом, а различитим падежима.

Овде се скоро увек ради о потпуној синонимности, а за непотпуну синонимност има само један пример (в. т. 36). У неким случајевима овакве синтагме су синонимне и са синтагмама у којима је употребљен неки други предлог (в. т. 15).

2. — Досадашње проучавање падежне синонимике; грађа; скраћенице; литература

а. — Падежна синонимика је део синтаксичке, боље рећи семантичко-синтаксичке синонимике — једне значајне и занимљиве, али до сада мало изучаване области језика. Код нас је тек 1963. проф. Михаило Стевановић, у својој расправи „Синтаксичка синонимика“,⁷ истакао потребу и важност проучавања ове области, дајући уз то примере различитих синтаксичких синонима. И иначе се ова област тек одскора озбиљније проучава; нпр. у СССР-у, где се овој проблематици поклања знатна пажња, оваква испитивања су такође новијег датума. О томе А. Л. Шумилина каже: „Интерес за изучавање граматичке синонимије нарочито се повећао последњих година. Уколико су се тридесетих и четрдесетих година о овом предмету јављали само појединачни чланци, после 1950. г. могуће је показати већ низ истраживања посвећених питањима граматичке синонимије.“⁸

Па ипак, не може се рећи да у нашој науци није било никаквог рада на падежној синонимици. У граматицима и речницима указивано је ту и тамо на слична значења извесних падежа и предлога. Таквих констатација било је и у расправама, нарочито новијим, из синтаксе падежа. Још је

⁷ Књижевност и језик, год. X (1963), бр. 2, стр. 81—95. Ова расправа је прочитана као реферат на IV конгресу славистичких друштва Југославије, 1963. г.

⁸ Интерес к изучению грамматической синонимии особенно усилился в последние годы. Так, если в 30—40е годы на эту тему появлялись отдельные статьи, то после 1950. г. можно указать уже ряд исследований, посвященных вопросам грамматической синонимии, нав. дело, стр. 284. На истој страни дата је и библиографија досадашњих радова из синтаксичке синонимике објављених у СССР-у. Сличну библиографију дао је и В. П. Сухотин у књизи Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке, Москва, 1960. стр. 7—8; ту је дата и оцена тих радова, стр. 7—14.

највише о томе било речи у чланцима и језичким поукама у којима се расправљало о исправности и о стилској вредности појединих падежних и предлошко-падежних конструкција. Но, све су то била тумачења појединачних случајева, а није дата ниједна студија која би дубље захватила у теоријску проблематику падежне синонимике.

б. — Прихватајући задатак да се позабавим тим проблемом у Вуковом језику, ја сам примере узео из ових његових дела.

1. *Скупљени историски и етнографски списи Вука Стеф. Караџића*, књ. I, Београд, државно издање, 1898. Скраћеница уз примере је: ИЕС.

2. *Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића*, књ. I—III, Београд, државно издање, 1894 — 1896. Скраћеница: ППС; римска бројка уз скраћеницу показује књигу, а арапска свеску.

3. *Вукова преписка*, књ. I—VII, Београд, државно издање, 1913. Скраћеница: ВП; римска бројка показује књигу.

4. *Даница, Забавник за годину 1826. и 1827.* Скраћеница: Д; уз скраћеницу дата је и одговарајућа година.

5. *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч, 1849. Скраћеница: К.

6. *Српски рјечник*, Београд, треће (државно) издање, 1898. Скраћеница СР.

7. *Српске народне пословице*, Београд, друго државно издање, 1933. Скраћеница: СНП.

8. *Нови завјет Господа нашега Исуса Христа*, превео Вук Стеф. Караџић, Беч, 1847. Скраћеница: НЗ; за одељке долазе убичајене скраћенице; главе су обележене римским, а стихови арапским бројкама.

Осим у два-три случаја нисам узимао примере из Вукових списа старијих од 1818. године, пошто ту још има утицаја славеносрпског језика;⁹ такође није употребљено *Житије Ђорђија Арсенијевића Емануела*, које није Вуково оригинално дело,¹⁰ ни трећи и четврти чланак *Ковчежића* (*Рисански обичаји и Српске здравице*), за које Љуба Стојановић каже: „Трећи и четврти чланак, који заузимају две

⁹ Уп. нпр. употребу предлога *кроме*: Сви Славенски народи, *кромѣ Србаља восточног' вѣроисповѣданія имаю свое Рѣчнике* (ППС, I, стр. 92).

¹⁰ В. о томе мишљење Љубомира Јовановића, *Скупљени историски и етнографски списи Вука Стеф. Караџића*, Београд, 1898, стр. X—XII.

трећине целе књиге управо и нису Вукови, већ попа Вука Поповића, која му их је послао, и он их је, како се из Преписке (VII, 1 и даље) види, наштампао готово без икаквих измена.¹¹ — Из Пословица даван је само Вуков текст, а пословице, као и народне песме и приповетке које је Вук скупио, нису узимане у обзир, јер се не могу сматрати аутентичним Вуковим језиком.

Примери из превода Новог завета навођени су само ако није било одговарајућих примера из других списа. Тако је учињено не само због могућих утицаја црквеног језика него и зато што је језик овог превода, као и језик преводâ уопште, ипак посебне врсте, пошто је Вук у свом изражавању био спутан оригиналом.

Детерминативни чланови падежних синтагми штампани су курзивом. Вуков курзив, уколико га је било, задржан је само тамо где би без њега било отежано схватање реченице (нпр. за наслове дела), а иначе је изостављан, пошто се тиме није мењало значење падежних синтагми. Ако су се негде ова два курзива преклопила, те су речи штампане разређеним курзивом.

в. — Поред наведених, употребљаване су и ове скраћенице:

За управни члан: Гл = глагол; Им = именица; Пр = придев; за детерминативни члан: Н = номинатив, Г = генитив, Д = датив, А = акузатив, И = инструментал, Л = локатив.

Знак || између две синтагме показује њихову синонимност.

г. — Важнија литература за падежну синонимику наведена је у напоменама. Сем ње употребљаване су и граматике нашег језика, у првом реду Маретићева,¹² и речници, нарочито Броз-Ивековићев и Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ.

ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ ПОТПУНЕ СИНОНИМНОСТИ

3. — *Звати, прозвати се, назвати се, постати, бити + номинатив || исти глагол + инструментал*

„Инструментал познат у науци под именом „предикативни инструментал“ обележава шта постаје изванредан појам, какав нов физички, психички или друштвени лик сти-

¹¹ Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд, 1924, стр. 669.

¹² Граматика и стилистика хрватскога или српскога књижевнога језика,² Загреб, 1931.

че, било стварно, било привидно, у тренутку вршења глаголске радње“.¹³ У Вуковим делима се у истој функцији уз неке глаголе употребљава и номинатив. Примери:

а) *Звати (+ А) + Н*: Ја се још из дјетињства опомињем, да су попови и калуђери звали *честица* оно, што носе у кутији те причешћују болеснике (ГПС, III, 1, стр. 56). У — У Шумадији у селу Буковику слушао сам гдје сељаци јагњећи опорњак зову *краљица* (ГПС, III, 1 стр. 159). — Турци розолију зову *амберија* (Народне Српске Пјесме, I, Липиска, 1824, стр. 315);

Звати (+ А) + И: Један смо другога звали *братом*, и његова је мати мене звала *сином* (ГСП, III, 1, стр. 119). — Па се [Ђурђија] послѣје неколико дана са својим момцима (који су њега звали *Ђуртом*, а остали људи њи *Ђуртиновцима*), дигне са Врачара (ИЕС, стр. 26). — Или је теже мени, кога толики људи *ученим* зову ... (ГПС, II, 1, стр. 158—159);

б) *Прозвати се + Н*: ... и да се послѣје кад је хајдуковао, од њега прозвало онђе велико брдо *Ђаково* (СР, пр. *Пали-ђак*). — Кад Пасманцијне крцалије ... попале и поарају Леновце (који се потом прозову *Негалица*) ... (ИЕС, стр. 225). — И будући да их је испочетка највише било из вароши Крце, зато се прозову *Крцалије*. (Д, 1827, стр. 95);

Прозвати се + И: ... којијех се домовина прозвала *Хрватском* послѣје Мухачкога боја (К, стр. 7);

в) *Назвати се + Н*: И њи четворица ... назову се *даије* (ИЕС, стр. 7). — Њему (Г. Твртковићу) нико на свијету не може дати права, да се назове *њихов скупитељ* (ГПС, III, 1, стр. 102). — Па кад је прешао у Србију онамо се назвао *Иван Југовић* (ИЕС, стр. 268);

Назвати се + И: Јаков покоривши Ужице и одметнувши наију Сокоску, назове се *заповедником* наије Ваљевске, Шабачке, Ужичке и Сокоске. (ИЕС, стр. 56—57). — Само је онима Римскога закона још тешко *Србима* називати се (К, стр. 6);

г) *Постати + Н*: И вративши се натраг постане *архимандрит* (ИЕС, стр. 244). — А ушавши у Београд тако се обогате обојица, да постану *најбогатији људи* у Србији (ИЕС, стр. 254). — Они сад постану и *спаије* и *читлуксаибије* (ИЕС, стр. 8);

¹³ Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд, 1954, стр. 147 (курзив је ауторов). О категорији предикативног инструментала, в. нав. дело, стр. 147—158.

Постати + *И*: Неисказана радост обузела је срце моје, кад сам разумијо, да је Ваше Књажеско Сијатељство постало *кавалером* Росијско-Императорскога ордена свете Анне првога реда (ВП, II, стр. 604). — За то је она [= Матица], поставши готово *најлуђом партијом* у литератури нашој ... (ГПС, III, 1, стр. 56);

д) *Бити* + *Н*: Он ако и није владика, али је доказао, да је вриједан бити *владика* и у Руса и у Луторапа, а камоли у Срба! (ВП, II, стр. 292). — Сад и Г. Светић може бити *историк*, барем онаки, као што је и Стимолог (УПС, III, 1, стр. 125). — Његов отац, Милован Георгијевић који је био *дунђерин* ... (ГПС, II, 2, стр. 374);

Бити + *И*: Он свачим свједочи, да је вриједан бити *писатељем* начертанија њекојего Арађанина, и Римљана у Шпанији (ГПС, II, 1, стр. 20).

Учесталост номинатива и инструментала није једнака уз све глаголе. Номинатив је чешћи у синтагама са *назвати се* и *постати*, а инструментал у синтагама са *звати*, у којима се номинатив употребљава само за називе предмета. За *прозвати се* и *бити* сувише је мало примера да би се могло говорити о некој разлици. Изгледа да су синтагме са глаголом *бити* синонимне само кад је овај глагол инфинитиву, а да се иначе употребљава конструкција са номинативом. — Уз глаголе *звати се* и *остати* искључиво стоји номинатив, а уз *назвати се* — инструментал.

4. *Чувати се, избавити се, крстити се, бојати се, стидети се, постидети се* + *генитив* | *исти глагол* + *од* + *генитив*

Познато је да се конструкције *генитив* и *од* + *генитив* у аблативном значењу напоредо употребљавају: (1) уз неке глаголе који значе одвајање, удаљавање — да се покаже од кога се појма врши то одмицање и (2) уз неке глаголе који значе психичке процесе — да се означи одакле ти процеси потичу. Код Вука је таква синонимност синтагми *Гл* + *Г* и *Гл* + *од* + *Г* везана за ове глаголе:

1) а) *Избавити се* + *Г*: Тако им је, н. п. из почетка за неколико мјесеци била највеће брига и беспрестани разговор и договор, како ће се избавити *францускога учитеља, Бизаиља* (ВП, VII, стр. 693). — Кад ко гле-

дајући да се избави мањег зла удари на веће (СНП, стр. 362);

Избавити се + од + Г: ... да се његова земља и раја избави од зулумџара (ИЕС, стр. 573);

б) Чувати се + Г: ... да се чувамо узимања Словенскијех ријечи без невоље (ГПС, III, 1, стр. 185);

Чувати се + од + Г: А особито се чувају од женскиња (Д, 1827, стр. 93);

в) Крстити се + Г и крстити се + од + Г: 3) Кога, чега, од кога, од чега ... крсти се ти њега т. ј. бјежи од њега, чувај га се (СР, п. р. крстити се);

2) а) Бојати се + Г: Он не само што се не боји рецензента, него му се још радује (ГПС, II, 1, стр. 98). — А оно [= Грче] бојећи се срамоте одговори му опет Турски (СНП, стр. 207);

Бојати се + од + Г: Јер колико се год Сулејман-паша показивао, да Милоша лази и благодари му, што је ту буну утишао, толико се од њега бојао (ИЕС, стр. 142);

б) Стидети се + Г: А Кара-Ђорђије нањ у Поречу није ударао, једно за то, што се народа стидио ... (ИЕС, стр. 87). — Или кад се ко понесе и стане се стидети свога пређашњега стања (СНП, стр. 113);

Стидети се + од + Г: ... да се на једноме чоку један образ од другога стиди или образ једнога чока од образа другога чока (СНП, стр. 256);

в) Постидети се + Г: Јер ко се постиди мене и мојијех ријечи њега ће се син човечиј постидети (НЗ, Лука, IX, 26);

Постидети се + од + Г: ... кад се ко од своји ријечи или од свога ћела постиди (СНП, стр. 426).

Сам генитив је чешћи уз глагол бојати се, као и уз глагол стидети се, где је једини пример за Гл + од + Г нађен у објашњењу пословице у којој већ постоји иста таква синтагма. У синтагмама са избавити се фреквенција оба зависна члана је слична. За чувати се, постидети се, крстити се нема довољно примера да се изведе сигурнији закључак.

Уз глаголе клонити се, аратосиљати се, побојати се, срамити се, снебивати се, снебити се, колико се може судити на основу малобројних примера и на основу допуна у Српском Рјечнику, Вук је употребљавао само генитив, а уз сачувати се, плашити се, уплашити се, поплашити се — само од + Г.

5. — *Им + Г* || *Им + од + Г*

а. — Конструкције *генитив* и *од + генитив* употребљавају се напоредо и уз именице — у посесивном значењу. Али, ове две конструкције нису увек потпуно синонимне, јер су синтагме са *од + генитив* често мање посесивног,¹⁴ а више аблативног значења,¹⁵ што нам сведоче примери: *овршак од бадњака* (СН, п. р. *бадњак*), *рогаљ од мараме* (СР, п. р. *прстен*), *рог од божитњег пецива* (СР, п. р. *Божић*), *крај од чарупе* (К, стр. 40), *пера од покраденог лука* (СНП, стр. 9), *горња кора од куповног хљеба* (СР, п. р. *запис*), *темељ од куле* (СНП, стр. 248).

Синонимност је углавном везана за синтагме чији су управни чланови речи: *старешина*, *командант*, *егземплар* и *име*.

б. — Уз именице *старешина*, *командант* конструкција *од + генитив* јавља се кад су у зависном падежу речи које означавају подручје:

а) *Старешина + Г*: Убије некакав Турчин у Смедереву Ђушу Вулићевића, старјешину *наије Смедеревске* (ИЕС, стр. 115);

Старешина + од + Г: Милан Обреновић ... који је био главни старјешина *од наије Рудничке, Пожешке и Ужичке* ... (ИЕС, стр. 72). — Сад је у Котору окружни капетан као главни старјешина *од све Боке* (К, стр. 39);

б) *Комендат + Г*: Миленко Стојковић, бивши комендат *Пожеревачке наије*, учио је у Поречу читаву једну зиму аз, буки, вједи, глагоље (ВП, III, стр. 93);

Комендат + од + Г: ... те тако Јаков остане комендат само *од наије Ваљевске* (ИЕС, стр. 70). — Онда комендат *од шанца*, Ресавски кнез, Стефан Синђелиј, потегне из пиштоља (ИЕС, стр. 120).

в. — Примери за синтагме са речју *егземплар*:

Егземплар + Г: ... прајски краљ пошаље један екземплар *ове књиге* професору богословије Неандеру

¹⁴ О посесивном генитиву и другим начинима означавања посесивног односа в. Михаило Стевановић, *Посесивне форме у српскохрватском језику*, Годишњак Скопског филозофског факултета, IV (1939—1940), стр. 1—50.

¹⁵ О постанку ове конструкције в. Радомир Алексић, „Од града кључеви“, *праг од куће* и сличне конструкције, Наш језик, год. VII (1939—1940), св. 8, стр. 226—229.

(ВП, III, стр. 373). — Послао сам 27 егземплара *Новога Зајета* (ВП, VI, стр. 329). Јуче сам предао Панти Роклији три егземплара *Шаффарикове Историје* (ВП, II, стр. 77);

Егземплар + од + Г: ... Кад Вам један егземплар од *књиге* пошаљем (ВП, VII, стр. 459). — Ако бисте уз ове књиге примили и који егземплар од *Рата за Српски језик и правопис* ... (ВП, VI, стр. 329). — Уз ове књиге примићете и један екземплар од *пјесама* Бранка Радичевића (ВП, VI, стр. 389).

г. — Уз реч *име* синонимност ових двеју синтагми постоји кад су у зависном члану именице *место, село, дрвеће*.

Име + Г: Која имена *мјеста* и земаља имају на крају ... (ГПС, II, 2, стр. 303). — Имена *мјеста*, од посвојителни прилагателни имена (ГПС, II, 2, стр. 334). — Онда треба узети и имена *свију Српскијех села*, вода, планина, брда, поља, и *свију осталијех мјеста* ... такођер и имена свију фамилија (ГПС, III, 1, стр. 177). — ... што сам добио имена *свију села* у пашалуку Бијоградскоме (ВП, I, стр. 198). — Међу ова презимена иду и дјекоја имена *млади животиња, и дрвећа*, а и мртви мали ствари (ГПС, II, 2, стр. 309);

Име + од + Г: За нас би потребно било повадити из ње и имена од *мјеста* и људска имена и презимена (ГПС, III, 1, стр. 77). — Да реку да су једни *Славонци*, други *Далматинци*, трећи *Дубровчани*, то су све имена од *мјеста* у којима живе и не показују никаквога народа (К, стр. 6—7). — Ето вам из оне *пјесме*, што сам мислио да је за вас, и имена од *села*, што сам наново у Србији добио (ВП, IV, стр. 638). — Међу ове ријечи иду имена од *различнога дрвећа* (ГПС, II, 2, стр. 317).

Овде је потребно истаћи да је у данашњем језику ова друга веза непозната. А и у Вукову језику, ако је у зависном члану реч која означава човека, употребљавала се само синтагма *име + Г:*

Велика вам хвала што сте ми послали имена *оних војвода* (ВП, III, стр. 384). — Међу ове ријечи иду и имена (*Турска различни мајстора* (ГПС, II, 2, стр. 329). — Примио сам ваше писмо од 25. о. м. са 60 имена *пренумераната* на рјечник (ВП, III, стр. 371).

Оваквих примера са речју *пренумерант* има више. За употребу осталих именица у одредбеном делу има мало при-

мера, те се могућност употребе друге конструкције не може ни искључити ни потврдити. Примери:

Име + Г: Назначити имена свију брда, коса и главица, то ће се само онда моћи ... (Д, 1827, стр. 30—31). — ... да су већ и имена слова примили од Нијемаца (ГПС, II, 2, стр. 276). — Имена *оније књига*, које сам ја из Русије добавио, мени је Г. Магарашевић послао (ВП, IV, стр. 625). — Које [ријечи] значе мртве ствари, или само имена *мислени ствари* ... (ГПС, II, 2, стр. 340).

Сем овога, у наведеним примерима са речима *место, село, дрвеће*, стоје у генитиву и речи *земља, животиња, вода, брдо, поље, фамилија*.

Име + од + Г: Овакви имена од *кнежина и племена* има и по Босни и по Ерцеговини (Д, 1827, стр. 56). — Који су намастири мени познати, ево вам имена од њи (ВП, IV, стр. 647).

6. — *Гл + у + Г* | *Гл + код + Г*

Синтагме *Гл + у + Г* синонимне су са синтагмама *Гл + код + Г* кад означавају да се радња врши у сфери појма означеног зависним падежом.¹⁶ Ово опште значење „у сфери“ може се поделити на неколико специфичнијих значења:

(1) Радња се врши у средини, језику, схватању и сл. народа или друштвеног слоја означеног генитивом. (За означавање свог народа Вук обично употребљава заменицу *ми*.) Обе конструкције скоро су подједнако честе. Примери:

Гл + код + Г: Худ *у нас*, као и *у Руса* и *у Крањца*, не значи *сиромашан*, него *рђав* (ГПС, II, 1, стр. 172). — *у Чеха* и *у Бугара* чини овакову службу и *ја* (ГПС, II, 1, стр. 28). *Меркурије*, био је *у Римљана* бог рјечитости и трговине (ГПС, III, 2, стр. 269). — Ми сви знамо да се *у нас* почело писати народнијем језиком од времена Доситија Обрадовића (ГПС, III, 2, стр. 260). — Јер се *проха у нас* обично *коси*, а не *жње* се (СНП, стр. 269);

Гл + код + Г: Књијар ће *описатељ молити*, и с њим ће се *подаћати*, као што бива и *код осталијех народа* (ГПС, II, 1, стр. 106). — Овакву службу чини *р* и

¹⁶ О синонимности у апстрактном значењу в. т. 27. — О предлогу *у* са генитивом писао је Бранко Милетић: *Употреба предлога у са генитивом*, Наш језик, год. I (1932—1933), св. 4, стр. 112—115.

код осталије, свију готово, Славенски народа, па и код самије Руса (ГПС, II, 1, стр. 27). — Али код нас може бити списатељ и без тога (ГПС, II, 1, стр. 99). — Ђеко је се ријечи дружчије изговарају него код нас (ГПС, III, 1, стр. 20—21). — Што је момак 9 или 10 година старији од ђевојке; то у просвјештеним земљама код госпoде није мана (ВП, IV, 537). — Торба се код простога народа носи (СНП, 132).

(2) Радња се врши у кући, у служби, у подручју личности означене генитивом. Синтагме са код су чешће. Примери:

Гл + у + Г: Једанпут смо били у Карамзина на ручку, а једанпут у графа Румјанцова, заједно (ВП, II, стр. 254). — И отиде у Видин, те се најми у некака Турчина, да му чува овце (ИЕС, стр. 225). — Дође у Пожаревац, и онђе се најми у војводе, да му готови јело (ИЕС, стр. 225);

Гл + код + Г: Код Берића сам ручао на Ивањдан (ВП, I, 178). — Ја сам овога патријара Славенскога језика и историје најприје виђао код Давидовића (ГПС, II, 1, стр. 160). — Њега Главаш намјести у најми Смедеревској у селу Дубони код некака човека, као да му чува овце (ИЕС, стр. 225). — А по том постане писар код Грушићког кнеза, Илије Марковића (ИЕС, стр. 258). — Само се то зна, да је у Маџарској код некака Грка учио трговину, код којег је научио и Грчки говорити (ИЕС, стр. 288).

(3) Радња је везана за књижевно дело, за понашање, за језичко осећање и сл. особе чије се име налази у детерминативном делу. Овде су обрнуто, синтагме Гл + у + Г у већој употреби. Примери:

Гл + у + Г: Оно је наречије и у Дубровачкијех списатеља (ГПС, III, 1, стр. 156). — Морам признати, да не знам, шта у М. Светића овдје значи Утук (ГПС, III, 1, стр. 110). — Али у М. Светића ништа није ново, тражити себи славу (ГПС, III, 1, стр. 33);

Гл + код + Г: Али је за чудо, што се у самоме дјелу слабо држи онога правила, које код другoга одобрава и хвалти (ГПС, III, 1, стр. 92);

Гл + у + Г и Гл + код + Г: Тако и у г. Грујића [хљеб] значи само оно што је ... у кисело замјешено, а кукурузница, ржаница, просеница, овсеница то код њега ништа није хљеб! (ГПС, III, 2, стр. 358).

Кад преовладава посесивно значење, употребљавају се само синтагме са предлогом *у*:

У кога су бијеле руке (= ко има бијеле руке, чије су руке бијеле), знак је да не ради радо (СНП, стр. 14). — Тада је граф Орурк ... отео од Турака Бању, која је још од 1807 године била у Срба (= коју су имали Срби, која је припадала Србима; ИЕС, стр. 121). — Зато раја не само не смије носити зелене боје, него ни онако лијепих хаљина као што су у Турака (= као што их имају Турци, као што су турске; Д, 1827, стр. 87).

7. — Одрични Гл + Г || одрични Гл + А

а. — Данас у нашем језику објект уз одричне глаголе стоји у акузативу или у генитиву (тзв. словенски генитив).¹⁷ О старијој генитивној конструкцији Александар Белић је написао ово: „Има много претпоставака да се ово објасни. Али нас ниједна у потпуности не задовољава. Има покушаја да се тај генитив објасни партитивно („изузима се ово“), аблативно — одвајањем од чега, веза са чим се пориче, као првобитна конструкција уз „ничто“ са генит. што је после пренесено и на друге одречне случајеве.

Ми данас не осећамо ниједан од тих падежних односа уз негацију; чак не можемо утврдити ни директну везу на њима. Зато сматрам да ова решења не дају још одговор који би нас могао задовољити.“¹⁸

Али, било да се, као што сматра А. Белић, посебно значење генитива уз одричне глаголе изгубило, било да се, како проф. М. Стевановић каже у својим универзитетским предавањима, још може објаснити његово партитивно порекло, синтагме одрични Гл + Г и одрични Гл + А могу се сматрати потпуним синонимима; данас оба падежа само показују објект одричних глагола, а тако је било и у Вуковом језику.

Код Вука су, истина, синтагме са генитивом бројније, али их има доста и са акузативом:

¹⁷ О односу генитива и акузатива у овој функцији у нашем савременом књижевном језику в. Даринка Гортан-Премк, *Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику*, Наш језик, н. с., књ. XII (1962), св. 3—6, стр. 130—148.

¹⁸ *Историја српскохрватског језика*, св. 1: *Речи са деklinацијом*, Београд, 1950, стр. 380.

Одрични Гл + Г: Ви још не познајете трговаца (ВП, II, стр. 52). — Који не купује *капе* кад му треба, него чека о вашару да је купи (СНП, стр. 161). — Али он овога обећања својега не испуни (ИЕС, стр. 262);

Одрични Гл + А: Ви још људе добро не познајете (ВП, II, стр. 244). — ... што Талфија у преводу своје није споменула његово име (ГПС, III, 1, стр. 121). — Никакав кројач не узме *ножице* у руке... незнајући или ће од они комада бити чакшире или долама (ГПС, II, 1, стр. 100—101).

Обе синтагме долазе и кад негација стоји уз глагол непотпуног значења чија је допуна прелазни глагол:

а) Каже им управо, да Турци не могу са Србима на ново *мира* правити (ИЕС, стр. 125). — А после се заваде што му она није ћела да служи *момака* (ИЕС, стр. 236). — Али гдје нико *истине* ни свога *правог мњења* показати не смије (ВП, II, стр. 640);

б) Јаков није могао *Ђурчију* послушати (ИЕС, стр. 22). — Али се ласно не може оправдати, кад ко *познање своје* не ће да призна (ГПС, III, 1, стр. 154).

в. — Ако је зависни члан заменица то, ово, оно, шта, ништа претежно долази синтагма са акузативом. За генитив има само један пример из Српског рјечника и два из превода Новог завета. (Два пута је управни члан глагол *видети*). Примери:

Одрични Гл + Г: Кад ко буде у какоме, мјесту, а не види *онога* што је онђе најзнатније (СНП, стр. 15). — И уста одмах, и узевши одар изиђе пред свима тако да се сви дивљаху и хваљаху Бога говорећи: нигда *тога* видјели нијесмо (НЗ, Мар., II, 12). — А он им запријети и заповједи да никоме не казује *тога* (НЗ, Лука, IX, 21);

Одрични Гл + А: Г. П. А. Поповић и тиме свједочи, да ни сам не познаје *оно*, што брани (ГПС, III, 1, стр. 70). — Шта је и како је казао Г. Твртковић Господару Јефрему, кад му је рукопис предао, то ја за сад управо не знам (ГПС, III, 1, стр. 77). — Кад се ко зариче *што* да не чини (СНП, стр. 95).

г. — Уз глагол *немати* допуна долази у генитиву, изузев, ако је то нека од заменица *што*, *ништа* и сл., које и уз овај глагол стоје у акузативу. Акузатив долази и у једном примеру где није непосредно негиран глагол *имати*.

а) ... зашто овдашња наша штампарија нема тије знака (ГПС, II, 1, стр. 232). — А који списатељ у свом писању нема никакви правила ... (ГПС, II, 1; стр. 102). — ... највише прости људи, који или никакова или барем правога поњатија о литератури немају (ГПС, III, 1, стр. 56);

б) ... који нијесу имали ништа до оно мало плате (ИЕС, стр. 270). — А при том нема нигде ништа (ИЕС, стр. 249);

в) Тако се раји не пристоји имати ни лијепу кућу као што је Турска (Д, 1827, стр. 87).

8. — Подићи, побунити (+ А) + против + Г || подићи, побунити (+ А) + на + А

Против + Г и на + А уз глаголе *подићи* и *побунити* означавају да је радња управљена на појам у генитиву односно акузативу. Иако су ове две синтагме за Вука истоветне, ипак би, са стилске стране, требало дати предност конструкцији *против* + Г, зато што изразитије показује непријатељски карактер овог односа. Уосталом, она је данас много обичнија, нарочито уз глагол *побунити се*. Примери за ове синтагме:

а) *Подићи* (+ А) + *против* + Г: Он сад у овој невољи подигне и Србе *против* баша и Пасманције (ИЕС, стр. 4). — Да учени људи буне подижу *против* *правитељства* ... (ВП, II, стр. 638);

Подићи (+ А) + *на* + А: Кад цар 1796 године подигне *на* Пасманцију девет којекаки везира с војском ... (ИЕС, стр. 5). — Онда баше у Бијограду, видећи да је паша остао само с неколико крџалија, подигну *на* њега буну. (ИЕС; стр. 6);

б) *Побунити* (+ А) + *против* + Г: А у почетку рата [капетан Коча] пређе опет у Србију, и побуни *народ* *против* Турака (ИЕС, стр. 141);

Побунити (+ А) + *на* + А: А у почетку рата пријеђе крадом опет у Србију и побуни *народ* *на* Турке (СР, п. р. Кочина крајина).

9. — Буна, рат + против + Г
 || буна, рат + на + А

И уз именице *буна* и *рат* долазе допуне *против + Г* или *на + А* да покажу да је збивање усмерено на појам означен зависним падежом:

а) *Буна + против + Г*: Што тако се опет почне *буна против Турака* (ИЕС, стр. 138);

буна + на + А: А у почетку буне *на дахије* потписивао се бимбаша (ИЕС, стр. 261).

Синтагма *буна на дахије* јавља се само у оваквој конструкцији и занимљиво је да народна песма носи наслов „Почетак буне *против дахија*“.

б) *Рат + против + Г*: ... да би Руси дознали у чему се Србима може помоћи у рату *против Турака* (ИЕС, стр. 72);

Рат + на + А: кад рат *на Турке* или *на дахије* пође срећно у напредак... (ИЕС, стр. 68).

10. — Гл + после + Г || Гл + иза + Г
 || Гл + након (наком) + Г || Гл + по + Л

а. — Свим овим синтагмама показује се да се радња врши у времену које почиње од овршетка појма означеног зависним падежом. Њихова синонимност је, међутим, ограничена — делом семантичким разликама, а делом лексичким саставом детерминативног члана синтагме.

б. — Семантичка ограничења су у овоме: „Прецизност изражавања не допушта да се сматрају синтаксичким синонимима ни предлошко-падежне везе *по празнику* и *после празника*, *по повратку* и *после повратка* итд. Првима од њих се означава време непосредније иза празника, односно иза повратка, док се другима временски одређује оно што долази било кад после празника и после повратка“.¹⁹ Значи да у синтагми *Гл + по + Л* постоји суженост значења, које нема у синтагми *Гл + после + Г*: Зато са семантичке стране синтагма *Гл + после + Г* може бити синонимна са *Гл + по + Л* само у овим случајевима: — (1) ако се у њој подразумева врло мали временски период, те се самим тим радња врши

¹⁹ Михаило Стевановић, *Синтаксичка синонимика*, Књижевност и језик, год. X (1963), бр. 2, стр. 93. О временском значењу предлога по в. Милка Ивић, *О предлогу по у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XIX (1951—1952), стр. 192—194.

непосредно за појмом означеним детерминативним делом;²⁰ (2) ако се било по смислу било по некој временској одредби (нпр. *одмах, непосредно*) види да се оваквом синтагмом означава вршење радње у времену које долази за појмом у детерминативном делу. Истина, и уз *Гл + по + Л* понекад се додају сличне одредбе, али се то чини да би се појачало значење.

Гл + иза + Г показује, бар у примерима из Вуковог језика, да радња следује одмах или ускоро за појмом у генитиву. Зато и ова синтагма може бити синоним са *Гл + после + Г* само ако је значење ове друге синтагме на неки начин ограничено.

У примерима за синтагму *Гл + након (наком) + Г*, која је у Вуковим делима врло ретка, радња се извршава или започиње одмах после завршетка појма означеног генитивом. У једином примеру где се ова синтагма лексички подударара са *Гл + после + Г* (у зависном члану је број година) и синтагмом *Гл + после + Г* и синтагмом *Гл + после + Г* показује се вршење радње одмах за појмом у генитиву, те су ту ове две синтагме синоними.

в. — И лексички састав ограничава синонимност ових синтагми. Тако, кад је у зависном делу реч која означава време или временску јединицу, употребљавају се синтагме *Гл + после + Г*, *Гл + по + Л* и, само у једном примеру, *Гл + наком + Г*:

Гл + после + Г: Кад се путник *послије дугога времена* врати на траг ... (СНП, стр. 117). — То ми је мјесто радости, коју би требало да имам, што ћу *послије толикога времена* видити жену и новорођенога сина! (ВП, IV, стр. 11). — Што би тако до подне провео, оно би *послије падне*, особито увече, мени читао (ИЕС, стр. 270). — *Послије Миоља дне* гледаћу да одем Гету и Римеру (ВП, I, стр. 220). — А кад се Ђирило *послије четири године* вратио из Моравије у Бугарску ... (ГПС, II, 1, стр. 167). — *Послије њеколика дана* дође он опет к мени (ГПС, III, 1, стр. 81);

Гл + по + Л: А *по дугом времену* дође господар тијех слуга, и стаде се рачунити с њима (НЗ, Мат., XXV, 19). — Седми дан путовања дошао сам у Краково *по подне* (ВП, I, стр. 165). — А *по вечеру суботном* на

²⁰ Нпр. ако је у детерминативном делу реч *подне*. И именица која означава тај период употребљава се у два облика: *послеподне* или *поподне*.

освитак првога дана недјеље дође Марија Магдалина и друга Марија да огледају гроб (НЗ, Мат., XXVIII, 1). — А кад Реимер по Божићу дође у Липиску, ја ћу с њим говорити о томе (ВП, I, стр. 246). — Тако се скупштина сазове одмах по новоме љету (ИЕС, стр. 95);

Гл + наком + Г: Ево Српскога рјечника и по други пут наком тридесет и три године (СР, стр. VII).

Види се да су Гл + после + Г и Гл + по + Л синоними кад су у детерминативном члану речи *дуго време* и *подне*. Да би били синоними и кад је у зависном падежу реч која означава празник, потребно је да се задовољи семантички услов, а у наведеном примеру за Гл + после + Г (*послије Миоља дне*) то није случај. — Гл + после + Г и Гл + наком + Г синоними су кад је генитивом означен број година.

г. — Пошто догађаји имају временску димензију, и они могу послужити за одређивање времена. У оваквим случајевима употребљавају се Гл + после + Г, Гл + по + Л и Гл + иза + Г:

Гл + после + Г: Кнезови су *послије Аци-Муштајашине смрти* одма изгубили власт у народу (ИЕС, стр. 8). — Кад се *послије ручка* састанемо у његовој соби, он ми прочита оне оде (ГПС, III, 1; стр. 119). — И онде *после многога разговарања и уговарања* пристану обојица на ово (ИЕС, стр. 164). — Сад *послије Скупштине* имао сам срећу од нашега књаза наименован бити чланом суда Бијоградскога (ВП, I, стр. 388). — Онда [Пасманција] удари један пут *послије велике кише* те ји [= везире] разбије и рашћера (ИЕС, стр. 5);

Гл + по + Л: По *смрти Доситијевој* поставе Кара-Ђорђије и Младен Југовића на његово мјесто (ИЕС, стр. 100). — Будући да кола за мене *по ручку* одмах не дођу ... (СНП, стр. 207). — И *по млозом цењкању и погађању* уговоре, да Карановчани врате Кара-Ђорђијину некакву велику шешану (ИЕС, стр. 51). — Тамо доћи мислим на концу Јунија (*по вашару Пештанскоме*) (ВП, I, стр. 317). — Само је *по одласку Милошевом* из Србије сазидо лијепу господску кућу (ИЕС, стр. 290). — По *свршетку* овога писма разабрао сам жалосне гласе (ВП, IV, стр. 174);

Гл + иза + Г: *Иза највећега зла* може бити горе (СНП, стр. 201). — Добро сам се *иза грознице* опоравио (ВП, IV, стр. 137). — *Иза овијех ријечи* ... рекне му да

ме доведе (ИЕС, стр. 86). — Овде се могу уврстити и два случаја у којима се глагол само подразумева: *Иза зиме топло; иза кише сунце* (СП, п. р. *иза*).

Но овде нема много синонимности. *Гл + после + Г* и *Гл + по + Л* синонимни су у случајевима са именицама *смрт* и *ручак*. Појмови *разговарање* и *уговарање* слични су са појмовима *цењкање* и *погађање*, а и појмови *скупштина* и *вашар* такође су међусобно доста слични, те се и у тим случајевима може претпоставити синонимност ових синтагми, наравно, кад се види да се радња врши више-мање непосредно за појмом у детерминативном члану, као у одговарајућим примерима за синтагму са *после*. — Синтагме *Гл + после + Г* и *Гл + иза + Г* подударaju се само кад је у детерминативном делу именица *киша*, и може се узети да је ту значење синтагме са *после* такво да је у овом примеру синонимна са *Гл + иза + Г*. — *Гл + по + Л* и *Гл + иза + Г* не показују неку синонимност.

У оваквој употреби најбројнија је и лексички најразноврснија синтагма *Гл + после + Г*, у чијем се зависном делу употребљавају и речи: *рат* (Д, 1827, стр. 94), *мир* (Д, 1827, стр. 97), *бој* (ИЕС, стр. 25), *догађај* (ИЕС, стр. 75), *разговор* и *договор* (ИЕС, стр. 14) итд.

Догађај се може обележити и анафорском заменицом *то*. Уз њу стоји предлози *после* и *иза*, а предлог *по* је са заменицом срастао у прилог *потом*.

д. — Зависни члан могу да буду и речи које значе бића или предмете. Тада се време означава на тај начин што се мисли на свршетак неког догађаја или временског одсека који је у вези са појмом у зависном падежу.

Најчешће је случај да се мисли на смрт личности означене детерминативним чланом, и онда је у детерминативном члану обично лична заменица. Ту се употребљавају, и то као синоними, синтагме *Гл + иза + Г* и *Гл + након + Г*:

Гл + иза + Г: Боље да се чојеку кољено затре, него да зао пород *иза* себе остави. (СНП, стр. 23). — А у Поречу умре оборкнез Крајински Перча Станковић Карапанпа, *иза кога* остане лијепа и богата жена по имену Милана (ИЕС, стр. 262). — ... будући да му је *иза* жене остало четворо ђеце, (ВП. IV, стр. 142).

Гл + након + Г: Он је оставио *након* себе једно женско и једно мушко дете (ИЕС, стр. 256). — Онда ћете само и ви бити сигурни ... па не само ви за живо-

та, него и ваша дјеца *наком вас* (ВП, II, стр. 631). — Као што смо ми, нас двојица, за живота били заједно, тако ће и *наком нас* спомен наш заједно ићи (ВП, II, стр. 732) — ... да ми Ваша Свјетлост поклоните штогод велико, достојно и вас и мене и данас и *наком нас* (ВП, II, стр. 732).

Даничић слично значење приписује овом примеру са синтагмом *Гл + по + Л:*²¹

У том умре и Теша, те и Милош остане сиротан *по оцу*, и потуче се по најму, као и браћа му (ИЕС, стр. 132).

Али, овде се не означава време, него начин на који је Милош остао сиротан: сиротан „с обзиром на“ оца. Речца и (то и Милош...) стоји зато што се Милошево стање надвезује на стање његове полубраће, Милана и Јакова, који су пре Милоша остали без оца.

Ево три другојачија примера са *остати + иза + Г:*

Ми смо с вама пошли, с вама ћемо ићи, кудрођ ви пођете, а *иза вас* нећемо сами ниђе остати (ИЕС, стр. 17). — И скупише, и напунише дванаест котарица комада од оних пет хљебова јечменијех што претече *иза онијих* што су јели (НЗ, Јов., VI, 13). — Само вас повторително молим, да гледате на вријеме да ми то пошље; за што *иза дилежанца* остати не могу (ВП, IV, стр. 15).

У првом примеру се мисли: *иза* вашег одласка, у другом — *иза* обедовања оних који ..., у трећем — *иза* одласка дилежанца.

У ова два примера са *Гл + после + Г* подразумева се време у коме су живела бића означена генитивом:

Тако би права граматика (н. п.) Елинскога језика могла бити савршена и потпуна прије Ђекропа и Кадма, као и *послије* Платона и Аристотела (ГПС, II, 1, стр. 137—138). — Будући да шаренијех коња врло мало има, зато се овђе мисли да их је нестало са свим — *послије шарца* Краљевића Марка (СНП, стр. 342).

д. — Закључак: — Синонимност у малом обиму постоји између синтагми *Гл + после + Г* и *Гл + по + Г*, затим између *Гл + после + Г* и *Гл + иза + Г* и између *Гл + по-*

* ²¹ Србска синтакса, Београд, 1858, стр. 264.

сле + Г и Гл + *након* + Г. Нешто је чешћа синонимност синтагми Гл + *иза* + Г и Гл + *након* + Г у значењу: после смрти личности означене генитивом. — Најчешћа и лексички најбогатија је синтагма Гл + *после* + Г. Њено значење није онако ограничено као код Гл + *по* + Л и Гл + *иза* + Г, али се може и ограничити, те није чудо што је она, макар и делимично, синонимна са свим осталим конструкцијама, о којима је у овој глави било говора.

Овај закључак је изведен на основу примера из Вукових дела. Међутим, у Вуковом језику ова синонимност је свакако била нешто потпунија. Вук, нпр., у Рјечнику код *наком* упућује са *cf.* на *након*, *послије*, *иза* и даје један трње. Ово је, истина, народна пословица, а не Вуков оригинални језик, али је ипак могућно да је и Вук понекад употребљавао синтагму са предлогом *наком* (*наком*) у сличним случајевима.

— Напомена: — Овде није узета у обзир синтагма Гл + *за* + И, јер је њено значење специфично, те се разликује од значења наведених синтагми. Наиме, Гл + *за* + И показује не само да се радња врши после појма означеног инструменталом него и да припада истом току догађаја, да се надовезује на тај појам. Ово нам потврђују примери:

И у Гроцкој најприје посијеку кнеза Стефана Палалију ... ; *за* њим Марка Чарапића из Бијелог потока (ИЕС, стр. 11). — Приповједа се како је некаком чоку... цркла крава *па за њом* и кобила (СНП, стр. 329).

11. — Гл + *по* + Л || Гл + *према* + Л

Синтагме Гл + *по* + Л и Гл + *према* + Л у начинском значењу показују да се радња врши на основу појма означеног локативом:²²

Гл + *по* + Л || да ће се свакоме по смрти платити *по дјелу његову* (ГПС, III, 2, стр. 269) — Они су почевши се звати *по* овоме доњоземском обичају презимена своја мало по мало поизостављали (СР, п. р. презиме) — Они су најприје окренули Славенски језик по своме нарјечју (ГПС, III, 1, стр. 184) — У староме Славенском језику А стоји само на онијем мјестима, гдје је *по јужноме* Славенском нарјечју Е (ГПС.

²² В о томе Милка Ивић, О предлогу *по* у српскохрватском језику, Јужнословенски филолог, XIX (1951—1952) стр. 181

III, 1, стр. 180). — Па и кад буде потреба нове ријечи правити, ваља их правити од народнијех ријечи и по својству народнога језика (ГПС, III, 1, стр. 153). — По томе дакле можемо сад и ми сва наша слова ево овако назвати: а, бе, ве (ВП, III, стр. 93);

гл + према + Л: ... да ће се по смрти свакоме према дјелима његовијем платити (ГПС, III, 2, стр. 270). — А послѣје мало по мало према обичају и стању доњоземскоме, једно изоставе по својој вољи (СР, п. р. прислављати). — Јер су они Славенски језик најприје поправили према своје народноме (ГПС, III, 1, стр. 157). — Што се у њекојим ријечима изговара *х*, ће му (према осталим Славенским нарјечјима) није мјесто ... (ГПС, III, 1, стр. 4). — ... да се начини и прими правопис што је могуће лакши и савршенији или, најкраће рећи, према својству језика којијем се пише (ГПС, III, 2, стр. 305). — Ћ, љ, њ, ј према Славенским именима слова требало би назвати *дјерв*, *људи* (ВП, III, стр. 92).

Вук је чешће употребљавао синтагму *Гл + по + Л*, а и фонд речи које су се јављале у њеном зависном члану био је обимнији од одговарајућег фонда синтагме *гл + према + Л*.²³

12. — *Остати + на + Л* || *остати + при + Л*

Занимљива је синонимска употреба конструкција *на + локатив* и *при + локатив* уз глагол *остати*, и то у значењу „задржати исто мишљење или став“.

У свом правом просторном значењу *на + Л* и *при + Л* исказују различите односе. Међутим, пошто им је заједничко да означавају прибијеност — иако различите врсте — уз појам у локативу, обе допуне потпуно одговарају овом изразу, где имају пренесено значење:

остати + на + Л: Што се тиче пресуде о Музи, и у томе ја остајем *на ономе*, што сам прије казао (ГПС, III, 1, стр. 125). — Петар Радосављевић... једнако остане *на том*, да он за тај посао не зна ништа (ИЕС, стр. 190). — За *стрижући* и *стрижући* ја остајем *на мојијем пређашињим ријечима* (ГПС, III, 1, стр. 197);

²³ Уп. нпр. искључиву употребу *по + Л* уз глаголе *писати* т. 1954, св. 5—6, стр. 187 (курзив је ауторов).

остати + при + Л: А што се тиче *куса* и *дува* и *љуцки*, ја остајем *при ономе* што сам казао (ГПС, III, 1, стр. 176). — Ако ли друштво Српске словесности остане *при тијем мислима*, да чланови не треба да уче народнога језика ... (ГПС, III, 1, стр. 160) ...

Напомена: Ове две синтагме су несумњиво синонимне кад је у зависном члану заменица. Но, због мале употребе овог израза не може се примерима потврдити синонимност синтагми са именицама *реч* и *мисао*, пошто за њих постоји само по један пример.

13. — Узрочне синтагме

а. — За означавање односа узрока и овога што он проузрокује Вук употребљава неколико синтагми. У мањем броју случајева оне су синонимне, а чешће показују неку специфичну нијансу узрочног значења. Управна реч у њима обично је глагол, а именице и придеви су врло ретки.²⁴ (О узрочним синтагмама са речју *узрок* говориће се посебно у ставу б).

б. — Гл + због + Г најчешћа је синтагма којом се исказује прави узрок:

Као што је сад тамо подигнута вика на мене и на мој језик и правопис *због превода* Новог Завјета, тако је Јован Хаџић 1839. године био подигао *због Српске историје* (ВП, VII, стр. 578). — Руси се, ваља да *због болести и смрти* фелдмаршала кнеза Прозоровскога, задрже (ИЕС, стр. 119). — Па *због велике висине* и *врлети* није се камење могло носити друкчије до на козама (СР, п. р. Козник).

Гл + ради + Г Вук такође употребљава у овом значењу, али поглавито у преводу Новог завјета. „У преводу Новог завјета Вук је употребљавао *ради* како у правом тако и у узрочном значењу. У старим словенским преводима, с којих је Вук преводио, будући да је *због* било непознато, *ради* се употребљавало и са узрочним значењем и он је редовно тај предлог преносио дословно у свој превод и не размишљајући које значење у даном случају има.²⁵

²⁴ Ипак има примера и за именицу и за придев као управни члан: Свеу је народу нашем позната тамошња вика на мене за *превод* Новог Завјета на наш народни језик (ВП, VII, стр. 575). — Послије акатиста Богородичина отиде калуђер уморан од *чатења* код једне бабе на вечеру (СНП, стр. 429).

²⁵ Михаило Стефановић, *Употреба и значење предлог због и ради*, Наш језик, год. VI (1937—1938), св. 5—6, стр. 146.

У другим Вуковим делима ова синтагма најчешће има значење циља. Тако у Правитељствујушћем совјету и у Географическо-статистическом описанију Србије нема примера за узрочну употребу. Зато је на наведеном месту на основу језика ова два дела закључено да се у оригиналним Вуковим делима предлог *ради* у узрочном смислу не употребљава. Међутим, иако су два наведена списа Вукова доста велика, случајеви употребе у другим оригиналним Вуковим списима то не потврђују:

Ја мислим да слава овога пријевода вриједи више и од Сирига и од Даља; а што се данас на њега и на мене њега *ради* тако виче, тијем се цијена његова ни мало не побија (ВП, VI, стр. 336). — Одреди му се пензија *које старости ради*, *које* што се је видјело да ни за ону службу према новијем уредбама није имао знања и вјештине (ИЕС, стр. 290). — Сваки је, и најмањи, дар чоек у мио, не толико *ради његове вриједности*, *колико ради части и љубави* из *које се дају* (ВП, VII, стр. 560). — Рајићева је најславнија рукотворина историја народа Славенски, за *коју смо му дужни вјечну благодарност*, и то само *ради неискazanог труда и родољубиве ревности* (ГПС, II, 2, стр. 277). — Јер и осим тога, што се *слабости ради* могу задржати, да на вријеме тамо не поћем, рад сам Саву одвести у Винковце у школу (ВП, IV, стр. 164). — Примлио сам ономадне Ваше писмо ... о смрти моје пунице, *које ми је жао више него моје мајке особито жене и дјеце ради* (ВП, I, стр. 366). — *Род мјесто плод ... ја сам тога ради* пометао свуда, што сам знао да је у народу Српскоме нашега закона ова прва ријеч много познатија и обичнија од друге. Ако овај узрок није доста ... (ГПС, III, 2, стр. 342). — За то се умотворинама народа нашега сва учена Европа чуди и диви, и *њих ради* народ наш слави и хвали (К, стр. 15).

И поред релативно великог броја примера, *Гл + ради + Г* у узрочном значењу у Вуковим оригиналним списима знатно се ређе среће него синтагма с предлогом *због*. Да је Вук, бар у зрелом добу свог стварања, предлог *због* претпостављао предлогу *ради* у узрочном значењу, доказује нам и следећи случај: — У Вуковом спису Из писма Једном члану Матице Српске (1842. г.) стоји ова реченица: „Но то се у нашем језику неможе чинити *тога ради*, што ми имамо и ле

и ље.“ Кад је ово писмо прештампано у књизи Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије Писма ... (1845. г.), конструкција тога ради замењена је са за то.²⁶

в. — Остале узрочне синтагме углавном имају специфична значења. — Нама се, нпр., намеће претпоставка да *гл + с + Г* у скоро овим примерима из Вукових дела показује да појам у генитиву доводи до несрећног збивања означеног глаголом:

Онда би друштво његово убило, јер кажу, да би с такога сви морали бити несрећни (Д, 1827, стр. 93). — Кад ко са свога доброга и великога имена допадне какве муке (СНП, стр. 65). — Као што ми је и лани ту казао, да су с мене, и с онога мога јеванђелија најзнатнији људи ... пали код нас у немилост (ВП, II, стр. 544). — Пропао с *нерада* (СП, п. р. *нерад*).

Сличан је и овај пример из Вукова превода Новог завета:

А ученицима рече: није могуће да не дођу саблазни али тешко ономе с кога долазе (НЗ, Лука, XVII, 1).
Означавање узрока каквог повољног догађаја свакако је врло ретко као у примеру:

А кад чу Исус, рече: ова болест није на смрт, него на славу Божију, да се прослави син Божиј с ње (НЗ, Јов., XI, 4).

Такав је само делимично и овде случај:

Полажајника обично избирају (јер неки гатају да с њега могу бити срећни или несрећни оне цијеле године) (СР, п. р. *полажајник*).

У Рјечнику Вук повезује због и с, јер је поред због ставио *cf. с*²⁷ — Уза с у Рјечнику стоји: ...3) с тебе сам пропао, *durch dich, per te*; с тога не смијем да —, *deswegen ob hoc*: Са шта, брате, оде у хајдуке —. Пошто за због даје превод: *wegen, ob*, Вук је приликом овог повезивања по свој прилици мислио на значење које предлог с има у узрочном прилогу *стога*, а не на оно у првом примеру.

г. — *Гл + за + А* означава да радња долази као реакција на појам означен акузативом. Та реакција се испољава у виду неког психичког процеса или, пак, награде, казне, одмазде и сл. Примери:

²⁶ Првобитну реченицу и исправку в. у ГПС, II, 1, стр. 58.

²⁷ I Даничић изједначава предлоге због и с (Србска синтакса, стр. 169), али он није судио само на основу Вукових примера.

Обожава вас за ваше родољубиве мисли (ВП, II, стр. 343). — Ко се за најмање што расрди (СНП, стр. 433). — И то је цијело љето с њима рабро војевао око Дунава и Тимока, и за раброст своју добио златну колајну (ИЕС, стр. 230). — За све и остале оваке послове највише је на Младена викао Стефан Живковић (ИЕС, стр. 75). — ... који су за злочинства своја у тавници и на робији бивали (ВП, II, стр. 650).

Говорећи о узрочној конструкцији за + А проф. Михаило Стевановић каже: „Ово још не значи да се предлогом за и обликом акузатива уз који он стоји не означава и узрок од кога потиче оно што се казује управном речју, глаголом или другом којом. То нам потврђује чињеница што би се у случајевима као што су... — место акузатива с предлогом за семантички могао употребити генитив с предлогом због. Али макар да у овим и оваквим примерима, у некоме мање а у некоме више, смисао допушта овакву замену — синтаксички ипак акузативна синтагма с предлогом за има примућство, јер се њоме означава да оно што се казује управном речју иде управо за појмом с именом у акузативу, да је тј. усмерено у правцу тога појма, да и ту, дакле, имамо на свој начин схваћену намену“.²⁸ Ово се може рећи и за Вукове примере, као што лепо показује реченица: А осим тога ослободити кога од ње [= порезе] може само Милош, и то он чини или за *заслугу* (н. п. бившим чиновницима) или због *сиромаштва* н. п. кад сиром човек умре, па му остану ситна деца или сама жена (ИЕС, стр. 197). Дакле, ослобађање од порезе долази или као реакција (у облику награде) на услуге, или као последица чињенице да је неко сувише сиромашан да плаћа порезу.

д. — Гл + од + Г и Гл + из + Г имају такође посебна значења. „Уствари, док се конструкцијом са од обележава *изазивач* датог стања а конструкцијом са из *унутрашња побуда* која *потстиче* на акцију, дотле конструкција са због служи управо зато да се њом открије појава која даје *разлога, повода* за вршење акције за појаву извесног стања, дакле, појава која се може схватити само као повод, узрок у најужем смислу те речи, а никако као *изазивач* или *потстрекач*“.²⁹

²⁸ Падежне синтагме с предлогом за. Наш језик, н. с. књ. XI (1961), св. 7—10, стр. 212.

²⁹ Милка Ивић, Узрочне конструкције с предлозима због, од, и з у савременом књижевном језику, Наш језик, н. с., књ. V (1953 — 1954), св. 5—6, стр. 187 (курзив је ауторов).

Ипак код Вука постоји и један усамљен пример напоредне употребе ове две синтагме:

Гл + из + Г: За највише онога његова говора читатељи су и сами могли познати да се говори само из освете и из зависти и пакости (ГПС, III, 1, стр. 118);

Гл + од + Г: А подли су они који знаду да то није истина, него само од пакости тако говоре (ВП, VI, стр. 336).

У неким случајевима *Гл + од + Г* стоји тамо где би се данас употребило *Гл + због + Г*: „Предлог због, као што је познато у науци, релативно се касно јавио у нашем језику. Према томе чињеница да нпр. Вук, Милићевић и прота Матија Ненадовић још увек кажу:

Поче се кајати од својих гријехова — Вук, Нар. прип. 1853. г., 139; *Не треба га жалити од посла* — Вук, Посл. 150 (Даничић, Синтакса 263); *Покај се ... од ове своје пакости* — Вук, Дјела апостолска, 1847 г., 294; ... само показује да је њихов језик у овом погледу био дуго конзервативан.³⁰

ђ. — Узрочне синтагме са речју *узрок*: — Највише је напоредне употребе узрочних конструкција баш тамо где је у зависном члану именица *узрок*. Ту је уобичајен предлог *из*, али има примера и са *због*, *ради*, *заради*. Употребљава се и *за*, али не уз саму реч *узрок* — сем у једном примеру из Новог завјета — него уз релативну заменицу која се на њу односи; у овом положају други предлози се не употребљавају.

Гл + из + Г: *Из који сам узрока издао ону прву Српску граматику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник (и другу граматику)* (ГПС, II, 1, стр. 9). — *Ево из овије узрока није могуће Српски језик писати по Славенској ортографији* (ГПС, II, 1, стр. 11). — *За то и ја морам из тога истог узрока ... оне моје ријечи протолковати* (ГПС, III, 1, стр. 65);

Гл + због + Г: *Но због особити узрока задржавши се овде ...* (ВП, III, стр. 631). — *Због многијех узрока морао сам овђе остати* (ВП, VI, стр. 294). — *Због многи узрока, а особито због гдекоји разлика у језику, нужно је, да се зна, од кога је, и из кога краја, која песма преписата* (Народне Српске Пјесме, IV књига, Беч, 1833, стр. VII);

³⁰ Милка Ивић, *Узрочне конструкције с предлозима због, од из у савременом књижевном језику*, Наш језик, н. с., књ. V (1953 — 1954), св. 5—6, стр. 192—193.

Гл + ради + Г: А и сад тога истога узрока ради не смијем поименце поздравити никога другога, осим Г. Аврама Петронијевића (ВП, VI, стр. 704). — Да ми је љетос хтио казати да ће то чинити, ја бих га молио да не чини ради многијех узрока, то све себе ради (ВП, VI, стр. 335). — Тога ради узрока замолих вас да се видимо и да се разговоримо (НЗ, Д. апост., XXVIII, 20);

Гл + заради + Г (само примери из „Новога за-вјета“): Заради којег узрока напомињем ти да подгријеваш дар Божиј ... (НЗ, II, Тим., 6). — Свједочанство је ово истинито; заради тога узрока карај их без штеђења (НЗ, Титу, I, 2). — Јер и онај који освећује, и они који се освећују, сви су од једнога; заради тога узрока не стиди се назвати их браћом (НЗ, Јевр., II, 11);

Гл + за + А: а) У зависном члану је именица узрок: И за који га узрок закла? (НЗ, I, Јов., III, 12);

б) У зависном члану је заменица која се односи на реч узрок: Узроци, за које се Јаков овако био понио и осилио, нису били мали (ИЕС, стр. 69). — Узрок за који се кавга зађене (СР, п. р. зађевица).

14. — Синтагме са простим и сложеним предлозима који се слажу са истим надежом

а. — *Гл + место + Г || Гл + наместо + Г*: — Обе синтагме показују да се при вршењу радње појам означен генитивом замењује објектом или субјектом:

Гл + место + Г: Зато Милош остави онде место себе Вуицу Вулићевића (ИЕС, стр. 162). А ко нема сирећа он успе воде мјесто њега (СНП, стр. 188). — У њекоји [имена] мјесто свакога од поменути слова на крају дође ш (ГПС, II, 2, стр. 334);

Гл + наместо + Г: Знате ли, да на Острву Корчули (ниже Дубровника) нема у говору љ и ђ, него ј на мјесто оба та гласа (ВП, I, стр. 461).

Ова синонимност се испољава тако рећи само у Вуковим списима писаним пре појаве првог издања Рјечника, јер у њима има доста примера и за једну и за другу синтагму. У каснијим списима *Гл + наместо + Г* појављује се само једанпут (тај пример је наведен горе), а у свим осталим случајевима употребљава се *Гл + место + Г*. Шта више, у Српској граматичи штампаној уз прво издање Рјечника, Вук је два пута ставио место тамо где је у Писменици у одговарајућим реченицама стајало наместо:

Наместо: Имена, која се окончавају на *ца* у зват. лед. имају *е* на место *о* (ГПС, I, стр. 22). — ... а она на крају на место *а* добивају *и* (ГПС, I, стр. 22);

Место: Имена, која се свршавају на *ца*, у зват. јед. имају *е* мјесто *о* (ГПС, II, I, стр. 43). — ... а њекоја рет остану али узму на крају *и* мјесто *а* (ГПС, II, стр. 43).

Напомена: — Сложеног предлога *уместо* код Вука нема ни у списима ни у Рјечнику. Ни предлога *наместо*, чије је саставне делове Вук писао одвојено, не налазимо у Рјечнику.

б. — *Гл + ради + Г || Гл + заради + Г || Гл + поради + Г:* — Све ове три синтагме означавају с којим се циљем врши радња. — За *Гл + заради + Г* и *Гл + поради + Г* има само по један пример. То сасвим одговара упуту „*vide ради*“, која у Рјечнику стоји уз предлог *поради*:

Гл + ради + Г: А може бити да би и сељаци *пљачке ради* навалили, и Биоград похарали (ИЕС, стр. 97). — ... како је код Пореча заграђивао Дунаво, бојаги *ради хватања* рибе, а управо да хвата људе (ИЕС, стр. 98). — А ја сам овђе дошао само са Савом, којег сам само *тога ради* повео да би што боље Српски научио (ВП, II, стр. 77);

Гл + заради + Г: Они поруче Црном Ђорђију, да пошаље неколика човека у Цариград *заради мира* (ИЕС, стр. 116);

Гл + поради + Г: ... трава дугачка лишћа, која се даје уочи Ђурђева дне и на Ђурђев дан крвама *поради млијека* (СР, п. р. уманика).

в. — *Гл + ради + Г* и *Гл + заради + Г* имају још једно значење — узрочно. Лексички састав детерминативног члана ових синтагми не поклапа се, зато што *заради* стоји само уз реч *узрок*. Сем тога, *Гл + заради + Г* употребљава се свега неколико пута, и то само у преводу Новог завета, у коме је употреба синтагме *Гл + ради + Г* у узрочном значењу нарочито раширена. Примере в. у тачки 13, став б и д.

15. — *Међу, над, под, пред, за*
и *сложенице између, изнад, испод, испред, иза*

а. — Прво што пада у очи код ових предлога³¹ јесте чињеница да има врло мало паралелизма између подгрупа, чак и међу тако сродним подгрупама као што су *над* — *изнад* и *под* — *испод* или *пред* — *испред* и *за* — *иза*. Једнакост постоји само у два случаја: у аблативном значењу и у значењу синонимност је највише изражена код подгрупе затерминативним чланом синтагме — употребљавају се једино сложени предлози. По односу простог и сложеног предлога уз глаголе примицања и глаголе који се — не баш најсрећније — називају глаголима мировања подгрупе се доста разликују. Још је већа разлика код временског значења. За разне врсте апстрактних значења заједничко је то што се — изузев код подгрупе *међу* — *између* — поглавито употребљавају прости предлози (негде са инструменталом, негде са акузативом, а негде и са једним и са другим падежом).

б. — *Синонимност у просторном значењу*: — (1) У овом значењу синонимност је највише изражена код подгрупе *за* — *иза*, јер се ту уз глаголе мировања напореда употребљавају *за* + *инструментал* и *иза* + *генитив*, а уз глаголе примицања — *за* + *акузатив* и *иза* + *генитив*. — У сродној подгрупи *пред* — *испред*, међутим, у таквим случајевима скоро искључиво стоје синтагме са простим предлогом. Ево примера за подгрупу *за* — *иза*:

а) Гл *мировања* + *за* + *И*: А особито имали су за *леђима*, у Омољу, Ајдук-Вељкова брата, кнеза Милутина (ИЕС, стр. 186). — *За* *кућом* некаква чоека... била под каменом у рупи змија (СНП, стр. 70);

Гл *мировања* + *иза* + *Г*: Али је Турака било толико много... да нијесу смјели на њих ударати, него се негдје *иза* њих били улогорили (ИЕС, стр. 91). —

³¹ В. расправе: А. Белић, „Депрефиксација“ у словенским језицима, Јужнословенски филолог, XVII (1949—1950), стр. 87—101. Јован Вуковић, О падежним конструкцијама с предлозима *над* и *изнад* и сл., Питања књижевности и језика, књ. I (1954), стр. 5—49; Семантичка база за предлошке конструкције с предлозима *над*, *под* и сл., Питања књижевности и језика, књ. II (1955), св. 1—2, стр. 73—85; О начину служења синтактичким средствима приликом испитивања предлошко-падежних конструкција, Питања књижевности и језика, књ. IV—V (1957—1958), св. Б, стр. 89—125. Игрутин Стевовић, О питању конструкција падежа с предлозима, Јужнословенски филолог, XXI (1955—1956), стр. 215—236. Михаило Стевановић, Падежне синтагме с предлогом *за*, Наш језик, н. с., књ. XI (1961), св. 7—10, стр. 207—225.

Кад ко *иза амбара* нађе прстен, кад се игра прстена (СНП, стр. 364);

б) *Гл примицања + за + А*: Прело западне за дрво (ИЕС, стр. 259). — Зато се и Кара-Ђорђије и кнез Сима и Миленко измакну за своје пређашње границе (ИЕС, стр. 120);

Гл примицања + иза + Г: А чете отиду чак *иза Ниша* (ИЕС, стр. 119).

(2) Код подгрупе *над — изнад* уз глаголе мировања налазе се конструкције *над + И* и *изнад + Г*, али уз глаголе примицања употребљава се само *над + А*. Са овим синтагмама синонимне су синтагме чији је зависни део *више + Г*, који се употребљава и уз глаголе мировања и уз глаголе примицања. — И код сродне подгрупе *под — испод* синонимност синтагми са простим и сложеним предлогом постоји само кад је управна реч глагол мировања, пошто се уз глаголе примицања употребљава искључиво *под + А*. Синтагме са *ниже + Г* ограничене су на случајеве кад је у детерминативном делу име неког града, или манастира, или неки географски појам као што је ушће реке, Ђердап. Да видимо примере за подгрупу *над — изнад* и за синтагме са *више + Г*:

а) *Гл мировања + над + И*: Нарикаче, т. ј. жене, које за плату плачу и наричу *над мртвима* (ВП, I, стр. 474). — Први ( ) стоји над оним словима ће се глас оштро изговара (ГПС, II, 1, стр. 37);

Гл мировања + изнад + Г: И сам од своје воље скупи неколико момака, те стане *изнад Лешнице* опет чувати стражу од Турака (ИЕС, стр. 252). — Дохвативши оним прстом што је до малога себе за врх језика, па онда прекрстивши *изнад бољетига* (СНП, стр. 185);

Гл мировања + више + Г: Како је некаква ђевојка сједећи сама у кући угледала *више себе* на тавану крупац соли (СНП, стр. VI). — *Више Ваљева* имају некаке зидине, које се зову Кула Витковића (Д, 1827, стр. 51);

б) *Гл примицања + над + А*: А он ... налије воде и метне тигањ *над ватру* (СНП, стр. 148). — Кад курјак ноћу чује ће се јаре дере, он дође *над рупу* и скочи у њу (СНП, стр. 330);

Гл примицања + више + Г: Онај глас који се учини кад се *више прдењијех горњијех зуба* језик метне ... (СНП, стр. 183). — Кад буде у јутру Србин се

спреми, и дошавши Турчину *више куће* зовне га (СНП, стр. 1).

(3) Посебно је занимљив однос синтагми са простим и са сложеним предлогом код подгрупе *међу* — *између*. Ту је уз глаголе мировања употреба разграничена по овом начелу: кад се зависним падежом означава скуп истоврсних јединки — стоји *међу* + *И*, а кад се означавају два или више засебних појмова — *између* + *Г*. Но, од овога се може наћи по неки изузетак. — Код синтагми са глаголима примлицања има мало примера за случајеве кад су зависним чланом означени засебни појмови. Ипак се и овде може претпоставити исто начело за употребу *међу* + *А* и *између* + *Г*.

Гл мировања + *међу* + *И*: Војска сва још онај дан позна, да Вељка нема *међу њима* (ИЕС, стр. 234). — Ја, који сам се *међу чистијем Србима* родио и узрастао ... (ГПС, III, 1, стр. 173);

Гл мировања + *између* + *Г*: И тако неколике стотине Срба ... задане *између цркве и Турскога шанца* (ИЕС, стр. 150). — ... где су Срби *између Саве и Засавице* били начинили шанец (ИЕС, стр. 128).

Изузетке чине случајеви као што су: Између планина поред вода и ријека има много лука и палучака (Д, 1827, стр. 33). — ... до крви Зарије сина Варахијина којег убилисте *међу црквом и олтаром* (НЗ, Мат., XXIII, 35).

в. — *Остала значења*: (1) У означавању времена влада највеће шаренило. Синонимност постоји код подгрупе *пред* — *испред*, и то између синтагми *Гл* + *пред* + *А* и *Гл* + *испред* + *Г* ако је зависним падежом означен неки временски период или празник. Кад је у детерминативном делу појам који значи неко збивање, употребљава се само *пред* + *А*. Ако се више мисли на околности у којима се врши радња него на време вршења, употребљава се *пред* + *И*, свеједно да ли је у зависном члану временски појам или појам који значи неко збивање. — Код осталих подгрупа употребљава се само по једна конструкција (*Гл* + *између* + *Г*, *Гл* + *под* + *А*, *Гл* + *иза* + *Г*),³² сем код подгрупе *над* — *изнад*, где ниједна конструкција нема временско значење. Примери за подгрупу *пред* — *испред*:

³² О временској употреби предлога *иза* и *за*, в. т. 10.

Гл + испред + Г: Сјутрадан *испред* подне ја изиђем пред манастир (ГПС, III, 1, стр. 119). — *Испред Цвети* 1826. године пређу Чарапићи крадом у Србију (ИЕС, стр. 190);

Гл + пред + А: а) Јуче сам *пред* подне овђе дошао (ВП, I стр. 287). — Говоре калуђери *пред* Ускрс кад просе (СНП, стр. 56);

б) Ја сам ове књиге још љетос *пред* свој полазак у Трст дао да се вежу (ВП, VII, стр. 705). — *Пред буну Српску* био је калауз код свога кума, Младена Миловановића (ИЕС, стр. 254);

Гл + пред + И: ... хаџијски барјам, некакав други светац осим правог барјама (*пред којим се пости*) (СР, п. р. *барјам*). — *Пред преласком мојим* у Бијоград (пред Митров дан) писао сам вам из Земуна (ВП, I, стр. 389). — Али кад он, готово *пред свршетком* владе своје, кнезове назве капетанима ... (СР, п. р. *кнежина*).

(2) За означавање редоследа употребљавају се синтагме са *за* + *И* и *иза* + *Г*, као и са *после* + *Г*:

Гл + *за* + *И*: Каба-даије су се звале мање даије... *За каба-даијама* су ишле бимбаше, *за бимбашама* буљубаше, *за буљубашама* субаше, а *за субашама* прости момци (ИЕС, стр. 7). — *За мјесецесловом* је на првоме листу мати Божија с Христом у наручју ... *За овијем* иду различне молитве (ГПС, III, 2, стр. 391);

Гл + *иза* + *Г*: *Иза овијех* у њих [= Турака] иду занатлије и трговци, по том аге и спахије, па онда бегови (К, стр. 11). — У Црној Гори у свакоме племену има кнез, за којег се може рећи да је по господству у земљи трећи: први је сердар, *иза сердара* је војвода, а *иза војводе* кнез (СР, п. р. *кнез*);

Гл + *после* + *Г*: *Послије* њега највећи је његов ћаја (Д, 1827, стр. 83). — *Послије Бијограда* биће ји, без сумње, највише у Приштини, па онда у Нишу (Д, 1827, стр. 48).

(3) Код подгрупе *међу* — *између*, кад је управни члан глагол, именица или придев чије се значење заснива на реципрочном односу појмова означених зависним падежом, — обично се употребљава синтагама са *између* + *Г*, али има примера и за синтагме са *међу* + *И*:

Гл, Им, Пр + између + Г: Сад се ове бимбаше посвађају *између* себе (ИЕС, стр. 47). — Кад нестане какве ствари на којој је пријатељство или какав уговор *између* људи учињен (СНП, стр. 374). — Да се *између* себе сродна полугласна слова често претварају једно у друго ... (ГПС, II, 2, стр. 293);

Гл, Им + међу + И: ... него *међу* собом нека се братски мире и намирују (ИЕС, стр. 240). — Дотле првог пријатељства *међу* нама бити не може (СНП, стр. 70). — Јер нема разлике *међу* Јеврејином и Грком (НЗ, Рим., X, 12).

(4) Код ове исте подгрупе (*међу* — *између*), кад је синтагма повезана с неком суперлативном одредбом зависни члан може бити и *међу* + И и *између* + Г:

Гл + *међу* + И: *Међу* тијем штампанијем Србуљама најбољи је онај октојих под № 2 (ВП, VII, стр. 181). — И тако сад свака општина има око три кмета, *међу* којима је један најстарији (СР, п. р. кмет);

Гл + *између* + Г: А *између* рукописнијех [србуља] најбољи је онај апостол под № 1 (ВП, VII, стр. 181). — А *између* онијех првих најбоље га изговарају Пераштани, а најмање Дубровчани (ГПС, III, 1, стр. 8).

16. — Према + генитив, датив, локатив и спрема + генитив

а. — *Према* и *спрема*: — За синтагме са сложеним предлогом *спрема* у Вуковим делима постоје само два примера:³³

Робље побегне пред Арнаутима низ Овчар к Морави, и једно дође на Мораву *спрема* манастира Никоље (ИЕС, стр. 151). — Друго пак робље побегне од манастира Сретења низ поток, те дође на Мораву *спрема* манастира Преображења (ИЕС, стр. 151—152).

Не може се са сигурношћу рећи да ли је *спрема* + Г везано за глагол (доћи) или за именицу (Морава).

Постоје и два слична примера са простим предлогом. Код првог примера је, као и код примера са сложеним предлогом, тешко одредити шта је управни члан, док је код другог зависни део несумњиво везан за глагол:

³³ О предлогу *према* в. Михаило Стевановић, *Употреба предлога према*, Наш језик, год. II (1933—1934), св. 9—10, стр. 273—276; Дативне синтагме с предлозима *према* и *ка*, Зборник за филологију и лингвистику, IV—V (1961—1962), стр. 319—322. Јован Вуковић, О падежним конструкцијама с предлозима *над*, *инад* и *с*л., Питања књижевности и језика, I (1954), стр. 48—49.

Турци тако ударе и уз Мораву и низ Мораву, и још једни дођу на брод према Српским шанчевима (ИЕС, стр. 152—153). — Кад Миленко дође према Рша-ви, он своје момке сакрије у шуми (ИЕС, стр. 34).

Овде је тешко рећи да ли је у детерминативном делу локатив или датив. По свој прилици је локатив, јер се детерминативним делом не означава правац у коме је извршено кретање, него да се место на коме је кретање завршено налази наспрам појма означеног зависним падежом.

Одговарајућих примера са простим предлогом и генитивом нема, иако се и ова конструкција употребљава у сличном значењу (в. следећи став).

б. *Према + генитив, датив, локатив*: — (1) Синтагме са простим предлогом и генитивом и простим предлогом и локативом синонимне су кад означавају да се радња врши на месту које се налази наспрам појма у зависном падежу:

Гл + према + Г: А према острва на десној страни Дунава познаје се, да је био велики град (Д, 1827, стр. 50). — Када буде према Турскога шанца, а он лепо упаради војнике (ИЕС, стр. 159);

Гл + према + Л: А према Доброти на десној страни исто тако стоји Прчањ (ГПС, III, 1, стр. 6). — Када буду према претиној кући на ћошку, учини му се ... (ВП, IV, стр. 153).

За синтагму *Гл + према + Г* постоје само два наведена примера, док је *Гл + према + Л* у чешћој употреби.

(2) Постоје и два примера у којима детерминативни део *према + Г* одређује именицу показујући да је упоређена са појмом означеним генитивом:

Ово се може рећи и за Бошњаке према Османлија — прави Турака (Д, 1827, стр. 89). — За то је било људи, који су ... овако мислили и говорили о Талијанскоме, Француском, Шпањолском, Англијском и о Њемачком језику, према Латинскога (ГПС, II, 1, стр. 7).

У оваквом значењу (у поређењу са) више се употребљавају и лексички су разноврсније синтагме са *према + Л*:

А чиновници Ваше Свјетлости према чиновницима они књазева и земаља нису ништа друго, него про-сјаци и робови (ВП, II, стр. 633). — Али су опет оне [= српске читлук-сахибије] према Босанскијем чит-лук-сахибијама биле смиље и босилје (СР, п. р., чит-

лук). — Ова је разлика према првој врло малена (ГПС, II, 2, стр. 269).

(3) За означавање усмерености понашања и психичких процеса Вук поглавито употребљава конструкцију *к + Д*:

Милош је морао још уз Милана постати наклоњен *к страни* против Црнога Ђорђија (ИЕС, стр. 133). — А које би се од ове момчади показало да има особити дар и вољу *к науци* ... (ВП, II, стр. 637). — Ова жеља, истинита љубав, благодарност и приврженост *к Вашој Свјетлости*, и љубав *к отачанству нашему* натјерали су ме, да вам ово писмо пишем (ВП, II, стр. 643).

Има, међутим, неколико примера у којима је употребљена синтагма са *према + Д* и један пример из Преписке са *према + Г*, и то у реченици у којој се појављује и *према + Д*:

Али *према својијем подручницима и друговима* био је врло љубазан (ИЕС, стр. 266). — Књазь Михаило расположен је *према своје родитељу* неможе боље бити (ВП, VI, стр. 722). — У осталом пак ја ћу се старати, да Његову Свјетлост увјерим о Вашему синовном осјећању *према Њега*; а ја сам увјерен, да ћете Ваша Свјетлост *према Вашему родитељу* свагда онако остати као што сте му јесенас писали (ВП, VII, стр. 616—617). — Да се владате поштено *према онима* што су на пољу (НЗ, I Солуњ., IV; 12).

б. — Види се да Вук највише употребљава синтагме са *према + Л*. Синтагме са дативом слабо су заступљене, јер Вук усмереност (просторну и апстрактну) претежно изражава помоћу *к + Д*. И синтагми чији је зависни члан *према + Г* такође има мало. Зато је синонимност између синтагми са локативом и са генитивом, као и између оних са дативом и са генитивом — слабо изражена.

17. Губљење простог предлога

а. — Подударност значења простог и неког сложеног предлога може довести до губљења простог предлога кад његову службу потпуно преузме сложени предлог. Код Вука је такав случај са предлозима *ван*, *дно* и *сред*, за које нема ниједног примера у његовим делима.

б. — *Ван* : *изван*. — У Српском рјечнику код предлога *ван* у значењу *ausser extra* дат је пример: *ван памети*, и

упућено је са *сf.* на *изван*.³⁴ Код *изван* стоји пример: он је *изван* себе. — По Рјечнику се види да је Вук осећао да је *ван* у просторном значењу заменљиво са *изван*; — и заиста — у његовим делима постоји само предлог *изван*.

в. — *Дно* : *надно*: — Код *дно* Вук је у Рјечнику ставио примере: на *дно* села, на *дно* поља, на *дно* трпезе. Пошто је код простог предлога навео примере са сложеним предлогом *надно*, и овде се може рећи да се по Вуковом језичком осећању *надно* могло употребити место *дно*. То потврђују и Вукова дела, у којима стоји искључиво *надно*.

г. — *Сред* : *насред*, *усред*: — У Рјечнику код *сред* стоји: *vide* *усред*, *насред*, и затим је дат један пример из народне песме. Ова упута показује да је Вук сматрао да је место *сред* боље употребљавати *усред* или *насред*. Вук је тако и поступао: у његовим делима нема предлога *сред*.

Напомена: — Ни предлог *врх* не налази се у Вуковим списима, али је Вук у Рјечнику дао свој пример за овај предлог и није упутио на неки сложен предлог. Кад се још узме у обзир мала учесталост употребе предлога *врх* и нашем језику, може се сматрати да се Вук у говору понекад служио овим предлогом.

ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ НЕПОТПУНЕ СИНОНИМНОСТИ

18. — *Промолити пушке кроз прозор* || *промолити пушке на прозор*

Гл (+ *A*) + *кроз* + *A*: Онда Кара-Ђорђевије ... изиђе на поље, па са својим момцима ... опколи ону кућицу ће је совјет био, и промоливши *кроз прозоре* пушке у канцеларију, повиче (ИЕС, стр. 63);

Гл (+ *A*) + *на* + *A*: Године 1839. у пролеће мене је прото Ненадовић ... кориио ... говорећи да то ништа није истина, то јест: ни да је Кара-Ђорђевије изишао на поље, ни да је с момцима пушке *на прозоре* промолио итд. (ИЕС, стр. 63).

Синтагмом *Гл* + *A* + *кроз* + *A* казује се да је извршењем радње објект прошао с једне на другу страну појма у акузативу. *Гл* + *A* + *на* + *A* показује да је објект заузео

³⁴ За значење «als, ausser, praeter» дати су примери из народних умотворина и упута *сf.* осим, него, до“. Ако је у Вуковом језичком осећању и постојало овакво значење предлога *ван*, Вук то у својим списима није показао.

место у границама појма у акузативу, а пролажење с једне стране на другу само се подразумева из извршења радње, али није експлицитно изречено, као у првом примеру.

Употреба ових синонима није произвољна. Конструкцију кроз + А, са њеним прецизнијим значењем, Вук је употребио приликом приповедања догађаја, пошто му је тада било стало да пружи што пластичнију слику; уз то, употреба израза *у канцеларију*, који показује где је завршетак пролажења, намеће потребу да се то пролажење јасно истакне. У другом примеру Вук само помиње већ описани догађај, те му конструкција *на* + А, иако мање сликовита, потпуно одговара. Дакле, мада су оба описа истог призора дата на истој страни текста, пишчево доживљавање догађаја није било истоветно.

Синтагме *Гл* + А + *кроз* + А и *Гл* + А + *на* + А обично не могу да стоје напоредо, зато што им је значење сасвим различито: синтагма *Гл* + *кроз* + А везана је за унутрашњост, а *Гл* + *на* + А за горњу површину појма у зависном члану. У наведеном примеру, међутим, склоп прозора и издуженост пушке омогућавају напоредну употребу обе синтагме.

19. — *Гл* + *у* + *Л* || *Гл* + *по* + *Л*

Синтагме *Гл* + *у* + *Л* и *Гл* + *по* + *Л* имају своја специфична значења: *Гл* + *у* + *Л* показује да се радња збива у унутрашњости појма означеног локативом, а *Гл* + *по* + *Л* — да нешто заузима целу површину једног појма, или више тачака на тој површини, или више појмова исте врсте. Дешава се, међутим, да се однос појмова у зависном управном члану може схватити и на један и на други начин, и онда се ове две синтагме употребљавају напоредо:

Гл + *у* + *Л*: — А *у народу* је остало још много ријечи, које ја, или нијесам никад чуо, или ми нијесу сад могле пасти на ум (ГПС, II, 1, стр. 9). — А овако и данас пишу многи људи *у Босни* и *у Херцеговини* (ГПС, III, 2, стр. 391). — Ја сам се у томе држао нашега Славенскога пријевода који се у нас чита *у црквама* (ГПС, III, 2, стр. 338);

Гл + *по* + *Л*: И тако се сад сто пута лакше могу покупити остале ријечи, што су остале *по народу* (ГПС, II, 1, стр. 10). — Овако *по Босни* и *по Херцеговини* пишу многи и наши људи још и данас (ГПС, III, 2, стр.

392). — Показао сам примјере како се у нашем Славенском пријеводу, који се чита *по црквама нашим* ... (ГПС, III, 2, стр. 337).

Но, и у случајевима напоредне употребе пишчевом језичком осећању једна синтагма може више одговарати од друге. Тако је у чланку Из писма једном члану Матице Српске (1842. г.) Вук написао: „Ви добро знате, да се у Славенскоме језику ђ пише на онаковим местима, где се *по неким крајевима* у народу нашем говори *е у неким и*, а *у неким је или ије*“. Али, кад је три године касније тај чланак прештампан у „Вука Стеф. Карацића и Саве Текелије Писменима...“, свуда стоји *по неким* (обе реченице в. у ГПС, III, 1, стр. 57). То је разумљиво, јер је у свим наведеним примерима значење синтагме са предлогом *по* изразитије.

20. — Писати, штампати (+ А) + ортографијом †

писати, штампати (+ А) + по ортографији

Гл (+ А) + И: Многи ... мисле и говоре, да Српски треба писати *Славенском ортографијом* (ГПС, II, 1, стр. 11). — Да заповедите само државне ствари ... да се штампају колико је могуће *Славенском ортографијом* (ВП, II, стр. 666);

Гл (+ А) + по + Л: Ево из овије узрока није могуће Српски језик писати *по Славенској ортографији* (ГПС, II, 1, стр. 11). — Разумио сам, да сте В. Св. издали заповест, да се у Србији не штампају књиге ни *по мојој нити по којој другој ортографији* осим Славенске (ВП, II, стр. 664).

Оба зависна члана показују начин на који се врши радња. — Гл (+ А) + И означава да се радња врши на тај начин што се употребљава одређена врста ортографије. Тако је мислио и А. Белић,³⁵ који је за овакве случајеве дао ово објашњење: „Чим се обраћа пажња на разлику у оруђу, одмах се обичан инструментал претвара у инструментал за начин иако се у њему осећа још оруђе.“³⁶ — Милош Московљевић је, међутим, изнео мишљење да се овим „инструменталом не казује начин већ средство, јер је ортографија средство бележења речи“.³⁷ Но, Вуку је, свакако, било на уму

³⁵ Употреба предлога „са“ уз глаголе „писати“ и сл. у одређеним значењима, Наш језик, н. с., књ. IV (1952—1953), св. 5—8, стр. 199;

³⁶ Исто, стр. 197—198.

³⁷ Шта је исправније: пише се „великим словом“ или „с великим словом“? Наш језик н. с., књ. V (1953—1954), св. 9—10, стр. 322.

како се, а не чиме се обавља радња. — *Гл* (+ *А*) + *Л*, пак, показује да се радња врши управљајући се према појму означеном локативом.

21. — *Смеса* + *Г* || *смеса* + *из* + *Г*

Примери:

Смеса + *Г*: Али је у њој језик ... никакав, т. ј. нити је Славенски ни Руски, а још мање Српски, него бесправилна смјеса ова сва три језика (ГПС, II, 2, стр. 277);

Смеса + *из* + *Г*: Ова је књига писана токорсе Бугарским језиком, али управо нити је Бугарски, ни Руски ни Славенски, него бесправилна смјеса из ова сва три језика (ГПС, II, 1, стр. 230).

Синтагма *смеса* + *Г* означава да управни члан припада појмовима у генитиву, пошто они учествују у његовом образовању, а *смеса* + *из* + *Г* — да је управни члан састављен од онога што је узето из појмова означених генитивом.

22. — *Тутор* + *Г* || *тутор* + *над* + *И*:

Тутор + *Г*: Зато се усуђујем вас, као татора деце покојнога Живковића, покорно молити (ВП, VI, стр. 143);

Тутор + *над* + *И*: Ви сте мени учинили љубав и у писму вашем од 7. Јануарија 1832. г. послали ми од Г. Јанићија атрес татора над децом и над имањем покојнога Стефана Живковића (ВП, VI, стр. 50).

Им + *Г* показује да управни појам на извештан начин припада појмовима у генитиву, а *Им* + *над* + *И* да управни појам има власт над појмовима у инструменталу. Дакле, однос татора и деце о којој се он стара схваћен је на два различита начина. (Може се претпоставити да се и именица *имање* употребљава у синтагми с генитивом, иако за то код Вука нема примера.)

23. — *Копија* + *од* + *Г* || *копија* + *с* + *Г*

Пошто преписивање једног текста са оригинала представља извесно одвајање, обе аблативне конструкције су сасвим разумљиве. Но, док синтагма *Гл* + *од* + *Г* уопштено исказује то одвајање, синтагма *Гл* + *с* + *Г* истиче да се оно

врши са горње површине појма у генитиву, тј. са површине списка.³⁸ Ово потврђују Вукови примери:

Им + од + То ћете најбоље виђети из приложене овђе копије *од тужбе* (ВП, II, стр. 578). — Примио сам ваше писмо од 3. Јулија, и уза њега приложену копију *од онога писма* (ВП, VI, стр. 303). — За то прилажем овде копију *од истога одговора* (ВП, VII, стр. 697);

Им + од + Г То ћете најбоље виђети из приложене овђе копије *с реченог указа* (ВП, IV, стр. 105).

24. — *Рецензија + Г* || *рецензија + на + А*
|| *рецензија + о + Л*

Им + Г: Кад ја бацим очи на новине, а то рецензије *моје прве Српске граматике!* (ВП, I, стр. 236);

Им + на + А: Па ћу Вам онда је дати једну зубату и срдиту рецензију *на глас народољупца* (ВП, II, стр. 243). — Збиља! у тој новој оди, коју ћете сад, послите рецензије *на народољупца*, начинити ... (ВП, II, стр. 258);

Им + о + Л: Професор Каченовски ... печатао је у том журналу једну рецензију *о Курцбековом словару* (ВП, II, стр. 253). — Између различни ... рецензија *о нашим народним пјесмама* изишла је једна ... (ГПС, II, 2, стр. 274).

Синтагмом *рецензија + Г* означава се да рецензија припада појму у генитиву; синтагмом *рецензија + на + А* — да се рецензија односи на појам означен акузативом, а синтагмом *рецензија + о + Л* — да рецензија говори о појму означеном локативом.

25. — *Искати, мамити, купити + од + Г* || *исти Гл + у + Г*;
узети, украсти + од + Г || *исти Гл + у + Г* || *Гл + Д*;
отети + од + Г || *отети + Д*

а. — Синтагма *Гл (+ А) + од + Г* означава да се вршењем радње објект одваја од појма у генитиву. Синтагма *Гл (+ А) + у + Г*, која је доста ретка, показује да се радња

³⁸ Упореди исти однос у тачки 32.

врши у сфери појма означеног генитивом.³⁹ А синтагмом *Гл (+ А) + Д* показује се да се радњом нешто чини појму у дативу, ово је, дакле, датив комоди, односно инкомоди, јер се радњом — сем у неким случајевима са глаголом *узети* — наноси штета појму у дативу.

б. — Уз глаголе *(за)искати*, *мамити*, *купити* долазе конструкције *од + Г* и *у + Г*.⁴⁰

Гл (+ А) + од + Г: ... н. п. нож или друго што кад се иште *од другог* (СНП, стр. 192). — А он заиште *од бабе* мало соли (СНП, стр. 148). — И тако којекато за сто и педесет дуката измами *од ћаја-наше* изунтескеру и уза њу допуштење, да отиде до куће (ИЕС, стр. 143). — Рече трговац ономе који онај дан први *од њега* што купи (СНП, стр. 263);

Гл (+ А) + у + Г: Кад ко иште *у кога* што своје ... (СНП, стр. 311). — Рекао Херцеговац приморцу, кад је *у њега* заискао послуже подне ракије и кафе (СНП, стр. 50). — ... који што мами *у кога* (СР, п. р. *мамљив*). — Свјетујем те да купиш *у мене* злата жеженога у огњу (НЗ, Открив. Јов., III, 18).

в. — Уз глаголе *узети* и *украсти* стоје *од + Г*, *у + Г* и *Д*:

Гл (+ А) + од + Г: А што су узели *од бега* и *од она два трговца* неколико пари лијепи пиштоља и ножева, од оније он најбоље изабере за себе (ИЕС, стр. 277). — Или можете ви дати [мој рукопис] какоме пријатељу, да чита, па он преписати; или може ко украсти *од вас*, или *од вашег пријатеља* па наштампати, као своје (ВП, IV, стр. 85);

Гл (+ А) + у + Г: Приповиједа се како је некакав чоек кад је пошао у сватове узео *у сусједу* капу у наруч (СНП, стр. 360). — Приповиједа се како је Маџар украо *у Србина* огњило, па казао да је то његово оцило (СНП, стр. 370);

³⁹ Напредну употребу конструкција *у + Г* и *од + Г* уз читав низ глагола констатовано је Бранко Милетић, *Употреба предлога и са генитивом*, Наш језик, год. I (1932—1933), св. 4, стр. 115. Међу тим глголима налази се и глагол *отети*, који се у Вуковим делима употребљава само са *од + Г* или са дативом.

⁴⁰ О употреби конструкција *у + генитив* и *од + генитив* уз глагол *заискати* Вук је написао ово: „На стр. 17 криви ме г. Грујић што сам казао заискати *у кога* мјесто „од кога“. А ја мислим да је ово моје много и много обичније и правилније“. (ГПС, III, 2, стр. 351). Ипак је Вук употребљавао, иако ређе, и конструкцију *од + е-нитив*.

Гл (+ А) + Д: А који нема, узео је му се и оно што има (НЗ, Мат., XIII, стр. 12). — Кад се онамо коме што украде, он објави шта ће дати ономе који му лепежа пронађе (СР, п. р. сок) (Ово је, истина, пасивна конструкција, али може овде да послужи као пример).

г. — Уз глагол *отети* стоје *од + Г и Д*:

Гл (+ А) + од + Г: Тада је граф Орурк идући уз Тимок к Србима отео од Турака Бању (ИЕС, стр. 121). — У том, срећом, ударе некакви људи путем те чоeka мало жива отму од међеда и однесу га кући (СНП, стр. 101);

Гл (+ А) + Д: И управо ваљало би да вам буде жао, кад би вам ко други ову славу отео (ВП, II, стр. 692). — Али не само што Али-паша тако одговори, него ... побуни спаије и ерлије (грађане) по Београду, да Милош тражи у Цариграду, да им отме њихова добра (ИЕС, стр. 172).

д. — Између синтагми *Гл + од + Г* и *Гл + у + Г*, с једне стране, и синтагме *Гл + Д*, с друге, постоји не само синтаксичка него и стилска разлика. Наиме, *Гл + од + Г* и *Гл + у + Г* употребљавају се кад се просто констатује и одређује радња, а *Гл + Д* — кад је говорничково интересовање везано за појам кога се тиче радња (појам у дативу). Тај појам обично стоји у претходној реченици — најчешће као субјект — или се спомиње у наредној реченици, и зато у синтагми *Гл + Д* углавном стоји заменица.

Напомена: — За остале глаголе сличног значења нема довољно примера да би се извршило поређење.

26. — *Гл + у + Г* || *Гл + на + Л*

У Призренскијех пиштоља табани су Њемачки (на којима су лукови и зубови изнутра), а у Арнаутскијех су табани Арнаутски или Турски (у којијех су лукови и зубови споља) (СР, п. р. *кубуре*).

Гл + у + Г показује да појам у генитиву има — као свој саставни део, у својој сфери — ствар означену субјектом. Реченица са овом синтагмом могла би се претворити у реченицу чији би субјект био појам који је у синтагми означен генитивом, предикат — глагол *имати*, а објект — субјект првобитне реченице, тј.: који имају лукови и зубове споља. Ову могућност потврђује пример: Кубуре се зову пи-

штољи који имају округле јабуке (а не шиљате као што су у Арнаутскијех пиштоља) (СР, п. р. кубуре). — Синтагма Гл + на + Л показује где се налази субјект.

27. — Гл + у + Г || Гл + код + Г || Гл + у + Л

Примери:

а) У зависном члану је појам *реч*: У овакових *ријечи* гдје је на првом слогу глас [= нагласак] са знаком, он се претвори у најдужи глас (ГПС, III, 2, стр. 442). — Овај се глас налази код *свију ријечи*, које се од несавршителни глагола граде на ње на предпшљедњем слогу (ГПС, II, 1, стр. 38). — Које су *ријечи* овако произведен од имена ... у *онима* се ј с поменутиим словима слије (ГПС, II, 2, стр. 341);

б) У зависном члану је *реч име*: а) *код имена* која се свршују на *д, л, (на о), н, т, слије се ј с д у ђ ... б)* која се свршују на *б, в, м, п, у* оније се претвори ј у *љ ... в)* која се свршују на *д, љ, њ, ћ, код оније се ј* са свим изгуби (ГПС, II, 1, стр. 44). — Која се [прилагателна имена] свршују на *ут, и у* *онима* се претвори *т у ћ* (ГПС, II, 1, стр. 52);

в) У управном члану је *реч глагол*: *Код глагола* који се у нас у сад. вр. свршују на *ем и им, у* трећем лицу мн. бр. (тога истог времена) [чакавци] имају на крају *ду* (К, стр. 18). — Да је пак у *гдјекојих глагола* то *а дугачко, признаје и он ...*, а ја ћу овђе назначити по неколика глагола и *у којима* је *дуго и у којима* је *кратко* (ГПС, III, 2, стр. 440).

Гл + у + Г и Гл + код + Г јесу потпуни синонимии

и показују да се радња тиче појма означеног генитивом. Синтагма Гл + у + Л, међутим, показује да се радња врши у границама појма означеног локативом, те у односу са две предходне конструкције представља синтагму непотпуне синонимности. — За случајеве са осталим сличним речима у детрминативном делу нема довољно примера да би се потврдила синонимност.

28. — *Преправљати се (у значењу приправљати се) к рату*
|| *преправљати се за рат*

Гл + к + Д: У том су се Турци једнако *преправљали к рату* (ИЕС, стр. 127). — Видећи Срби како се Турци страшно *преправљају к рату* (ИЕС, стр. 127);

Гл + за + А: За ово су вријеме Срби постављали у земљи различне уредбе и приправљали се за *нови рат* (ИЕС, стр. 79). — Поред тога се једнако преправљало за *рат* (ИЕС, стр. 119). — И Срби су се једнако преправљали за *рат*. (ИЕС, стр. 127).

Синтагмом *преправљати се + κ + Д* исказује се да је радња усмерена у правцу појма означеног дативом, а синтагмом *преправљати се + за + А* — да је радња намењена појму означеном акузативом. У другим случајевима уз глагол *преправљати се* стоји само *за + А*.

29. — Прећи реку || прећи преко реке

а. — *Гл + А*: Како Турчија чује, да су прешли *Дрину*, и Србе разбили и рашћерали ... (ИЕС, стр. 30). — Кад ћаја-паша други дан пређе *Мораву* и отиде у Чачак ... (ИЕС, стр. 147). — Турци су једни кашто прелазили *Мораву*, те се тукли са Србима (ИЕС, стр. 151);

Гл + преко + Г: Турци по том сви пређу *преко Мораве*, али за три дана нису смели у пуст Београд доћи (ИЕС, стр. 131). — Турци су по том још неколико пута прелазили *преко Мораве* и ударали на Србе (ИЕС, стр. 148). — Удари силна Турска војска од Босне и прешавши *преко Дрине* опколи Лозницу (ИЕС, стр. 91).

Синтагма *Гл + А* показује да се радња врши на појму означеном акузативом, а *Гл + преко + Г* — да се извршењем кретања стиже на другу страну појма означеног генитивом.

б. Ако се само констатује прелажење, онда се *Гл + А* и *Гл + преко + Г* употребљавају напореда. Међутим, ако се одређује на ком је месту пређена река, код Вука стоји само синтагма са акузативом, а нисмо нашли примера у којима би неправи ојбекат био у генитиву с предлогом *преко*:

У почетку љета (1813. год.) силна војска Турска прешавши *Дрину* на Врањево... опколи шанац овај (ИЕС, стр. 105). — Милош по том ... крене војску, те пређе *Мораву* на Орашју и отиде управо к Пожаревцу (ИЕС, стр. 157). — И тако он, у почетку мјесеца Јунија прешавши *Дрину* на Смрдану, преко Лознице и попаљена Шапца отиде полако к Биограду (ИЕС, стр. 25).

в. — Ако је, пак, уз синтагму додата одредба да се покаже где се стиже прелажењем реке, или који је циљ тога прелажења и сл., стоји само *Гл + преко + Г*:

А још на праву срећу Руси пријеђу *преко Дунава* у Бугарску (ИЕС, стр. 83). — Али се одреди да на прољеће пријеђе неколико хиљада [Руса] *преко Дунава* Србима у помоћ (ИЕС, стр. 86). — Но Срби ји тако разбију, да ји не само дотерају до Мораве, него и *преко Мораве* пређу за њима и сатерају ји у шанац (ИЕС, стр. 152).

Напомена: — За случајеве кад је у зависном делу реч која значи планину, море и сл. — има врло мало примера, те се не може наћи напоредна употреба синтагми *Гл + А* и *Гл + преко + Г*. Но, то не значи да по Вуковом језичком осећању до такве употребе није могло да дође.

30. — Узјахати + А || узјахати + на + А

Узјахати + А: А паша ... узјаше *ата*, и побегне на поље (ИЕС, стр. 161);

Узјахати + на + А: Онда Вељко ... узјаше *на ата* (ИЕС, стр. 228—229). — Говори ђевојка узјахавши *на вратило* (СНП, стр. 256).

Гл + А означава да се радња врши на појму у акузативу, а *Гл + на + А* — да вршењем радње субјект доспева на горњу страну појма означеног акузативом. Вук је у свом Рјечнику као прву допуну глагола *узјахати* дао акузатив, а у његовим делима је веза *на + А* чешћа.

31. — Јахати + А || јахати + на + Л

Гл + А: А друго што њихов и најпростији сељак и тежак ... може носити хаљине и оружје, *јахати коња*, начинити себи кућу ... (К, стр. 11);

Гл + на + Л: Од прије су једини калуђери били народна господа: господски се хранили, у ћуркове одијевали, *на добријем коњима јахали* (СР, п. р. *манастир*). — ... како по Бијограду *јаше на ату* (ВП, II, стр. 633).

Конструкцијом *Гл + А* и овде се казује да је објект радње појам означен акузативом, а *Гл + на + Л* — да се при вршењу радње субјект налази на горњој страни појма означеног локативом. Код Вука је *Гл + на + Л* у већој употреби.

32 — *Одјачати + А || одјачати + од + Г || одјачати + с + Г*

Гл + А: Кад какав, иоле ођевен, Турчин у вароши, или ће на му драго, одјаше коња ... (Д, 1827, стр. 88);

Гл + од + Г: Кад ујутру стигну у Смедерево, онђе одјашу од коња (ИЕС, стр. 230).

Гл + А показује да радња за објект има појам у акузативу; *Гл + од + Г* означава да се субјект вршењем глаголске радње одваја од појма у генитиву; а *Гл + с + Г* прецизира да се субјект одваја од горње стране појма означеног генитивом. — За ову синонимску групу у Вуковим делима има само два примера, те је разумљиво што нема примера и за *Гл + с + Г*. Но, по Рјечнику, у коме уз глагол *одјачати* стоје све три допуне, види се да је у Вуковом језичком осећању постојала и допуна *с + Г*.

33. — *Гл (+ А) + И || Гл (+ А) + из + Г*

Гл (+ А) + И: И оданде сутрадан ... другим топом запали кућу у Ужицу (ИЕС, стр. 52). — Турци све куле Неготинске топовима и кумбарама развале и оборе (ИЕС, стр. 233);

Гл (+ А) + из + Г: Али кад виде, да Срби из топова обарају и пале куће ... (ИЕС, стр. 24). — Турци у почетку мјесеца августа и Лозницу стану бити са свију страна из највећијех топова и кумбара (ИЕС, стр. 106).

Гл (+ А) + И показује да се радња на објекту врши помоћу појма означеног инструменталом, а *Гл (+ А) + из + Г* — да се радња врши уз одвајање из унутрашњости појма означеног генитивом. Оба значења су сасвим схватљива, јер су топови и кумбаре средство за вршење радње, радња се врши тако што из унутрашњости топова и кумбара излећу ђулад.

34. — *Разликовати се + И || разликовати се + по + Л || разликовати се + у + Л*

Гл + И: И ни један се од њих ни одијелом ни живљењем нити и какијем особитијем правом не разликује од осталијех Црногораца (К, стр. 12). — Носили су сви дугачке пушке, крцалијнке, које су се кундаком

и осталом оправом разликовале од остали пушака (Д, 1827, стр. 95). — А од обојице се, као и од многи други, тим разликовао што није био ајтација ... него кућевни човек (ИЕС, стр. 134);

Гл + по + Л: Обор-кнез се по одијелу и по домаћем животу; слабо разликује од другог богатог сељака (Д, 1827, стр. 98). — Геге и Тоске разликују се мало и по говору, а и по одијелу и по оружју (СР, п. р. Гега). — И осим јабука ови пиштољи се разликују и по табанима (СР, п. р. кубуре). — Треће, паланке, које су мање од многи села, него се од њи разликују само по том, што у њима сједе Турци (Д, 1827, стр. 47);

Гл + у + Л: Сви су оваки кнезови били сељаци и у домаћем животу слабо су се разликовали од осталијех сељака (СР, п. р. кнез). — ... и опет се у говору разликују (К, стр. 35). — По овој разлици у свршивању међу поменуте ријечи иде и Шваб-о, премда се цијела ријеч у значењу од свију њи разликује (ГПС, II, 2, стр. 337).

Гл + И означава да се радња врши помоћу појма у инструменталу; Гл + по + Л — да се радња врши на основу појма у локативу, а Гл + у + Л — да се радња врши у оквиру појма означеног локативом. Синтагма Гл + у + Л ужег је лексичког састава, зато што се у њеном зависном делу употребљавају само апстрактне именице.

Напомена: — У Вуковој Писменици постоји и синтагма разликовати се + с + И, са погрешно употребљеним с + И место самог инструментала: Време давно прошавше 2го јест кад-год и давно прошавше 1во, само се с помагателним глаголом разликује (ГПС, I, стр. 71).

35. — Окован у сребро || окован сребром

Пр + у + А: Оружје им је било оковато у сребро и у злато (Д, 1827, стр. 95). — Приповиједа се да је накакав калуђер у невољи донио трговцу од некаква свеца ребро оковано у сребро (СНП, стр. 120);

Пр + И: Пиштољи и дуге пушке и велики ножеви истина допуштају се, само да нијесу оковани сребром (Д, 1827, стр. 88). — Они имају у рукама по штап окован сребром (СР, п. р. каваз).

Пр + у + А показује да је дата особина последица извесног уметања појма који се придевом одређује у појам означен акузативом — пошто приликом окивања метал до-

некле обухвата ствар која се оквира —, а *Пр + И* показује да је та особина резултат радње која је извршена помоћу појма у инструменталу.

36. — *Гл + насред + Г* || *Гл + усред + Г*

Постоји један пример за непотпуну синонимност и у области синтагми са простим и сложеним предлозима. Ту се ради о синтагмама са два сложена предлога: *насред* и *усред*.

По стању у Рјечнику предлози *насред* и *усред* изгледају као потпуни синоними. Наиме: — за *насред* је дато значење *mitten in-, in medio-*, а за *усред* *in mitten in medio*; код оба предлога у примерима су исте речи: кућа, село; затим, код *сред* истовремено се упућује и на један и на други предлог. И заиста, приређивачи трећег издања Рјечника код *усред упућују*, са *vide*, на *насред*, а код *насред* стављају упут: *cf. сред, среди, усред*. Међутим, примери из Вукових списа дају другачију слику:

Гл + насред + Г: Бокелска је капа као повисок фес ... која је горе *насред врха* (ће је у феса кита) тако смрскана ... (К, стр. 41). — Гете ме дочека *насред собе* (ВП, I, стр. 236). — А лађа бјеше *насред мора* у невољи од валова (НЗ, Мат., XIV, 24);

Гл + усред + Г: а) Пјешаци ... помисле, да су то Српски коњици, па уђу *усред Турака* (ИЕС, стр. 29). — ... јер сам се ја родио и одрастао ондје, гдје су се пјесме јуначке пјевале и казивале (као *усред Ерцеговине*) (ГПС, III, 1, стр. 67). — Таја-паша је још из Београда био потегао управо у Чачак, једно зато, што је ово место готово *усред земље* (ИЕС, стр. 147);

б) *Временско значење*: Па куд сам онда у *сред зиме* пристао? (ВП, I, стр. 439). — Снијег се само може видјети по Ловћену и по другијем високијем планинама, а доље *усред зиме* иде киша мјесто њега (К, стр. 33).

Одмах пада у очи да се у временском значењу употребљава само *усред*. Сем тога, у већини примера ова два предлога се не могу узајамно заменити; нпр. не би се рекло: лађа је *усред мора*, — или: уђу *насред Турака*. То показује да се чува посебно значење сваког предлога: *насред* је везано за површину, а *усред* за унутрашњост појма означеног генитивом.

Па ипак, у неким случајевима средина појма означеног генитивом може се схватити и као место на површини

и као место у унутрашњости тога појма, и тада се синтагме са *насред* и *усред* употребљавају као падежне синтагме непотпуне синонимности. На пример, село се због зграда (често и због конфигурације земљишта) може доживети као појам који има своју унутрашњост, али се због мале висине и разређености зграда може доживети и као двоимензионални појам; зато је у Рјечнику уз ову реч употребљено и *усред* и *насред*. — Још чешћи је то случај са речју *соба*: говорник може да сагледа собу као просторију (*усред*), али његова пажња може да се задржи и само на њеном доњем делу (*насред*).

37. — Комбиновање односа означених непотпуним синонимима

а. — Односи означени једном групом падежних синтагми непотпуне синонимности могу припадати истој категорији (просторној, начинској итд.) или, пак, различитим категоријама.

У првом случају најчешће оба односа спадају у просторну категорију, али се по нечему разликују. Тако, један синоним може бити прецизнији од другог, ако се њиме експлицитно износи, и тиме наглашава, оно што се код другог синонима само подразумева; нпр. *ићи* + *по* + *Л* према *ићи* + *И*, *прогурити пушке кроз прозор* према *прогурити пушке на прозор*, или наведени случајеви са *Гл* + *по* + *Л* према *Гл* + *у* + *Л*. — И сам појам у зависном члану може се доживети на различите начине, а то има утицаја и на схватање односа између управног и зависног члана; уп. *Гл* + *И* и *Гл* + *по* + *Л* према *Гл* + *кроз* + *А*.

Овакве комбинације непотпуних синонима могу се јавити и код других категорија односа; нпр. код синонимске групе *писати*, *штампати* (+ *А*) *ортографијом* || *писати*, *штампати* (+ *А*) *по ортографији* оба синонима имају начинско значење, јер начин вршења радње зависи и од средства којим се врши радња и од онога према чему се радња управља. Код група *копија* + *од* + *Г* || *копија* + *с* + *Г* и *одјавати* + *од* + *Г* || *одјавати* + *с* + *Г* обе конструкције обележавају аблативни однос, али са различитим степеном прецизности.

б. — Групе с комбинованим значењима знатно су чешће и разноврсније. Тако се, нпр., везе неких појмова могу схватити као припадање једног појма другом (посесивно значење), али се те везе могу доживети и другачије; уп.: —

смеса + Г || *смеса* + *из* + Г; *тутор* + Г || *тутор* + *над* + И; *рецензија* + Г || *рецензија* + *на* + А || *рецензија* + *о* + Л. Исто тако се веза између радње и њеног објекта често може и друкчије тумачити; уп.: — *прећи реку* || *прећи преко реке*; *узјахати* + А || *узјахати* + *на* + А; *јахати* + А || *јахати* + *на* + Л; *одјахати* + А || *одјахати* + *од* + Г || *одјахати* + *с* + Г. И веза радње и средства којим се она обавља схвати се у извесним случајевима на другачији начин; нп.: — *Гл* (+ А) + И || *Гл* (+ А *из* + Г; *разликовати се* + И || *разликовати се* + *по* + Л || *разликовати се* + *у* + Л. — Могуће су и друге комбинације: аблативно значење и значење сфере — *искати*, *мамити*, *купити* + *од* + Г || *искати*, *мамити*, *купити* + *у* + Г; аблативно значење, значење сфере и значење датива (ин)комоди — *узети*, *украсти* + *од* + Г || *узети*, *украсти* + *у* + Г || *узети*, *украсти* + Д; значење апстрактне усмерености и значење намене — *преправљати се* + *к* + Д || *преправљати се* + *за* + А. — Понекад се комбинују два значења исте категорије и још једно значење: *одјахати* + *од* + Г и *одјахати* + *с* + Г према *одјахати* + А.

Укратко, код ове категорије падежних синонима могуће су веома разноврсне комбинације значења.

38. СИНОНИМОИДИ

а. — Иако се падежне синтагме потпуне синонимности подударују по свом значењу, ипак се не могу сматрати у потпуности идентичним, јер се увек по нечему разликују: или су неједнаке стилске вредности, или им је учесталост употребе различита (у језику у целини или у језику неког писца), или једна постаје архаизам или провинцијализам, или се сматра мање правилном или и сасвим неправилном итд. Још су мање равноправне у употреби падежне синтагме непотпуне синонимности, код којих се, како смо на примерима показали, ни значења не поклапају у целини. Ипак, и поред ове неидентичности, може се допустити и допушта се да се третирају као синоними сви случајеви падежних синтагми који се употребљавају за описивање истог реалног садржаја.

Постоје, међутим, падежне синтагме које по блискости свога значења подсећају на синониме, али се не могу убројати у њих, пошто су реални садржаји који се њима описују само слични, али не и истоветни. То су, дакле, падежне

синтагме које само *лице* на падежне синониме, те се могу назвати *падежним синонимоидима*.⁴¹

Даћемо неколико примера и за падежне синонимоиде из Вуковог језика:

(1) Често се синонимоиди заснивају на блискости односа исказаним зависним члановима синтагми. Ако се неки град, нпр., налази на обали реке, Вук то описује синтагмом *Им + на + Л*:

... Кладово или (по Турски) Петислам на Дунаву (Д, 1827, стр. 45). — Ужице на Ђетињи ... Нови Пазар на Раици (Д, 1827, стр. 46).

А, ако се град налази опет на реци, али не на обали, него на острву, Вук употребљава синтагму *Им + у + Л*:

Адакале у Дунаву више доњег ђердапа ... (Д, 1827, стр. 45). — Пореч у Дунаву ... (Д, 1827, стр. 47).

Оба реална садржаја су, дакле, слична — град је у оба случаја на реци, али између њих ипак постоји извесна разлика.

(2) Извесне речи имају неколико различитих значења. Синтагме у којима су оне употребљене у различитим значењима — као управни или као зависни чланови — не могу се узајамно замењивати. Тако нпр. низ глагола има једно значење кад уз њих стоји датив, а друго кад је уз њих акузатив. Рецимо глагол *помагати* са дативом значи: *пружати помоћ*, а са акузативом — *материјално потпомагати некога*. То исто важи и за глагол *помоћи*; нпр.:

Гл + Д: Велика хвала г. Фр. Миклошићу што *ми* је у штампању ове књижице помогао поправљати штампарске погрјешке (ГПС, III, 2, стр. 437). — Или Српски војници из други шанчева овима без коњика нису могли помоћи, или Милоје није тео, да *им* се помогне (ИЕС, стр. 120);

Гл + А: Дакле ваља да је право и пристojно, да *ме* народ наш барем толико помогне, да се за нужни штампарски трошак не бринем (ВП, VII, стр. 458). — *И* не само што *га* [= потурчењака] не ће нико прекорити пређашњом вјером, него ће *га* још сваки радије помоћи

⁴¹ А. Л. Шумилина за овакве синтагме предлаже назив *пароними*, *К вопросу о синтаксической синонимике*, Исследования по лексикологии грамматики русского языка, Москва, 1961, стр. 287. Но, тај се термин употребљава у нешто друкчијем значењу; уп. нпр. дефиницију М. Гревиса: «Les paronymes sont des mots presque homonymes, ne présentant qu'une ressemblance approximative de son ou d'orthographe» (M. Grevisse, *Le Bon Usage*,⁶ Paris, 1964, p. 108.

него рођенога Турчина; зато је тешко наћи потурчењака да зло живи (Д, 1827, стр. 89).

(3) И реч која стоји у детерминативном делу може имати различита значења, и тада ће се конструкције детерминативних делова разликовати. Нпр. реч *скупштина* употребљава се у оваквим синтагмама:

Им + на + Л: Миленко и Петар дознали су још у путу, шта је свршено *на скупштини* (ИЕС, стр. 123);

Им + у + Л: Писмо ово нађе Кара-Ђорђија у Неготину последије битке на Малајници, и прочита се *у скупштини*, *у којој* је од Руса био осим поменутога Павлућија и генерал-мајор Исаијев (ИЕС, стр. 72);

Им + Д: 17-га у јутру сазове велики суд сву скупштину пред цркву, те *јој* се прочитају ови актови, које она и из уста потврди (ИЕС, стр. 184).

У првој синтагми *скупштина* означава друштвено-политички догађај, у другој — одређени скуп људи и место на коме се они налазе, а у трећој — само одређени скуп људи. Конструкција сваког детерминативног члана показује у коме је значењу употребљена реч у зависном падежу, те се не могу заменити једна другом.

(4) Синонимоиди су понекад везани за означавање трајања онога што се казује глаголском радњом. То ће се видети из примера:

Навалити + на + А: Онда стану преметати с једнога на другога [избор за вођу устанка] ... док најпослије не навале сви *на* кнеза Теодосију (ИЕС, стр. 15). — У том још његове бимбаше и ајани и бегови навале *на њ*, *говорећи* „Тебе ђаур превари ...“ (ИЕС, стр. 165);

Навали + *око* + *Г*: Прото Ненадовић и Божо Грујовић ... навале једнако *око* Јакова да се постави совјет (ИЕС, стр. 61). — Петар се Добрињац придружи к њима ... и навали *око* Милана те га одврати од Кара-Ђорђија (ИЕС, стр. 85).

Навалити на неког значи: салетети некога, тј. извршити једнократну радњу, а *навалити око некога* значи: салетати некога, тј. вршити радњу у више наврата. Дакле, док *на + А* само означава на који је појам усмерена глаголска радња, *око + Г* још показује да глагол више не значи — како би по облику требало — перфективну радњу, већ итеративну.

Интересантна су и ова два случаја окационалних синонимоида: Вук исти догађај описује у два различита списка овако:

Српске поглавице одма по Божићу стану се са својим момцима прикупљати к Београду (ИЕС, стр. 47);

Српске се старешине одма по Божићу (1805 годи-не) стану купити око Београда (ИЕС, стр. 114).

Синтагмом *Гл + к + Д* означава се да се радња врши у правцу појма у дативу, а синтагмом *Гл + око Г* — да се радњом опкољава појам у генитиву. Ова друга синтагма има овде прецизније значење, док се то прецизирање *не подразумева* у првој синтагми, као што се то нпр. подразумевало у синонимским групама описаним у тачкама 18. и 19.

Дакле, иако оба реална садржаја припадају истом току догађаја, они нису потпуно исти: у првом примеру се говори о правцу кретања српских вођа и њихових момака, а у другом о њиховом опкољавању Београда.

И код другог случаја окационалних синонимоида реални садржаји су објективно исти, али, пошто су схваћени на опречне начине, морају се узети као два различита реална садржаја. Наиме, у предговору, Српским народним пословицама Вук је дао ову напомену: „У Дубровнику учени људи к Тријесту зову *горе*, а ка Котору *доље*; али народ к Тријесту зове *доље*, а ка Котору *горе*, као и ја овђе што узимам“ (ГПС, III, 1, стр. 5; курзив је Вуков). Према томе, једни су говорили нпр.: Котор је *ниже* Дубровника, а други: Котор је *више* Дубровника. И једни и други су мислили на исти реални садржај, али ипак синтагме *Гл + ниже + Г* и *Гл + више + Г* не чине синонимску групу.

Види се да падежна синонимоида није тешко разликовати од падежних синонима: синонимоици се разликују по значењу и никад се не могу узајамно заменити. Ипак је и њима било потребно овде поклонити нешто пажње, јер се и код њих запажа извесна сличност у значењу.

З А К Љ У Ч А К

39. — Вукови падежни синоними у данашњем књижевном језику

а. — Падежна синонимика у Вуковом језику обимна је и разноврсна. На свакој страници Вукових списа јавља се по неколико синтагми које представљају чланове појединих синонимских група; а те групе су и по својем значењу, и по склопу, и по учесталости њихове напоредне употребе врло разнолике. Зато падежна синонимика представља једно од обележја Вуковог стила, а и богатство Вуковог језика, јер је омогућила овом нашем великом језичком и

литерарном ствараоцу да прецизније и сликовитије изрази своје мисли.

Доста Вукових синтаксичких синонима, нарочито оних који нису потпуно истог, већ само сличног значења, постоји — понегде са малим одступањима — и у нашем савременом књижевном језику, пр. *Гл + предикативни Н* || *Гл + предикативни И, Гл + Г* || *Гл + од + Г, Гл + по + Л* || *Гл + према + Л, прећи реку* || *прећи преко реке, обарати топовима* || *обарати из топова, окован у сребро* || *окован сребром, разликовати се + И* || *разликовати се + по + Л* || *разликовати се + у + Л*, синтагме с простим и сложеним предлозима *међу* — *између, пред* — *испред* итд. мада однос простог и сложеног предлога није увек исти као код Вука.

Код неких група једна синтагма синонимског значења преовладава је над другом. Именица *име* нпр. данас увек стоји са генитивом, а не и са *од + Г*; код група *буна, рат + против + Г* || *буна, рат + на + А, подићи, побунити (+ А) + против + Г подићи, побунити (+ А) + на + А* преовладава даље су синтагме са *против + Г*; синтагма са предлогом *ради* данас се према захтевима утврђене граматичке норме⁴² не употребљава у узрочном значењу и поред тога што је још увек доста честа у таквој употреби; ишчезла је конструкција *према + генитив*, а прошириле су се синтагме са *према + датив* и истисле сасвим синтагме са *к + датив* у неким случајевима;⁴³ сложени предлог *спрема* јавља се сада ретко, и то углавном у облику *спрам*.

Неке синонимске групе још се одржавају, али је учесталост употребе појединих синонима све мања. То је случај са скоро свим групама у којима је један члан синтагма са предлогом *у* и генитивом; та је конструкција све ређа у нашем савременом језику. Исти је случај и са словенским генитивом, који све више уступа пред акузативом.⁴⁴

Но, без обзира на то да ли се Вукова падежна синонимика свуда одржала или није, и да ли је негде измењена, она је несумњиво имала знатну улогу у даљем развоју и богаћењу нашег књижевног језика и његових изражајних могућности.

Љубомир Поповић

⁴² Михаило Стевановић, *Употреба и значење предлога због и ради*, Наш језик, год. VI (1937—1938), св. 5—6, стр. 139—150.

⁴³ Михаило Стевановић, *Дативне синтагме с предлозима према и ка*, Зборник за филологију и лингвистику, IV—V (1961—1962), стр. 319—322.

⁴⁴ Д. Гортан-Премк, *Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском језику*, Наш језик, н. с., књ. XII (1962), св. 3—6, стр. 130—148.